

૫૨૨૩

एक पत्नीवृत्त प्रबंध

किंवा

पतिधर्म.

આર્ય લોકના સંસાર સુધારાને અર્થે ધર્મશાસ્ત્ર, નીતિ
અને ન્યાયના આધાર રૂપ

રચનાર

મેહતાજી પ્રાણગોવિંદ રાજરામ ઠાકર.

સરકારી પેનશનર—અમદાવાદ.

ૐૐૐ પ્રેસ ૩૫-૦૬૦૬૦૬

અમદાવાદ

યુનિયન પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ.

ગ્રંથસ્વામીત્વના સઘળા હક્ક કર્તાએ રાખેલા છે.

સંવત્ ૧૯૪૯ માર્ગશીર સને ૧૯૯૨.

(ક્રીમત એક આનો દપાલ ખર્ચ ૦૧ આનો.)

આ પુસ્તકના પ્રથમથી ગ્રાહકથનાર ગૃહસ્થાનાં નામ.

૨૦૦ રા. રા. જ્ઞેશંકર હરજીવન દવેની મારફત.	વઢવાણ.
૫૦૦ રા. રા. નરસહીભાઈ હરજીવન દવે. હા. ગૌરીશંકર. યુડા.	
૧૦૦ રા. ર. જટાશંકર નરસહીરામ દવે.	રાજકોટ.
૨૦૦ રા. રા. રતનજી માધવજી વ્યાસ. હળવદના.	રાજકોટ.
૧૨૫ જાની. વિદ્યારામ દલસુખરામ.	અમદાવાદ.
૧૦૧ રાવળ. દામોદર સાંકળેશ્વર.	"
૧૦૧ મારતર. ગણુપતરામ હરજોવન અધ્યાર.	પેટલાદ.
૧૦૧ દાકતર. જગન્નાથ કેશવરામ રાદેરના.	અમદાવાદ.
૧૦૧ રા. રા. આપુજી જગન્નાથ સરખેજના.	વડોદરા.
૧૦૧ મારતર. ભાઈશંકર કાશીરામ દવે. મેમદાવાદ.	અમદાવાદ.
૧૦૧ જાની. કલ્યાણજી પુન્નરામ સાણુંદના,	પાટડી.
૧૦૧ રા. રા. રણુછોડલાલ ગંગારામ દવે.	અમદાવાદ.
૫૫ મહેતાજી. દયાશંકર પ્રાણુજીવન શુકવ વઢવાણના હળવદ.	
૫૧ શાસ્ત્રી. અમૃતરામ કર્ણાશંકર નાંદોળના.	અમદાવાદ.
૫૧ વ્યાસ. હરીવલ્લભ મગનલાલ વીરમગામ.	"
૫૧ રા. રા. આપાલાલ છગનલાલ દવે.	"
૫૧ વૈદ્ય. પ્રાણુશંકર નારાયણ વ્યાસ.	"
૫૧ ત્રવાડી. તાપીશંકર ગીરજાશંકર.	"
૫૧ ત્રવાડી. માહાસુખરામ નરભેરામ કવી.	"
૫૧ આચાર્ય. વિદ્યાશંકર કર્ણાશંકર.	પાટણ.
૫૧ બટ. હરજોવન નથુરામ.	પાટડી.
૫ રાવળ. નીલકંઠ જીવતરામ કવી.	ઈડર.
૫ દવે. છગનલાલ હરીકૃષ્ણ ન્યાયાધીશ.	માણસા.
૫ મી. ગંગાબાઈ પ્રાણુશંકર કન્યાશાળા હે. મી.	"
૫ શા. મથુરદાસ પીતાબરદાસ.	"

અર્પણત્ર.

મેહુરબાન મુરખી મોરાભાઈ શ્રી જ્ઞેશંકર હરજીવન દેવે.

મુ. વઢવાણ

આપ સદ્ગુહરથ, શાંત, સદાચરણી, સુશીળ અને ધર્મિષ્ઠ ઇલાદિ શ્રેષ્ઠ ગુણુ સંપન્ન તથા મારા પરમપ્રીય બાળ સ્નેહી છો. તિર્થંકર દેવેજી શ્રી હરજીવનગોપાળજીના આખા કુટુંબની મારા ઉપર અખંડ પ્રીતિને લીધે મને આપનો સહોદર ભાઈ સમાન માનોછો. આપના લઘુ બાંધવ રાજેશ્રી કેશવલાલભાઈ, સંવત્ ૧૯૪૮ના શ્રાવણવદીતને સોમવારની રાત્રીએ અકસ્માત્ ઇશ્વરપ્રત્યે આપણા દિવ્ય બધુઓના સનાતન ધર્મનો પ્રસ્તાર કરાવવાની વિનંતી કરવા પોતાની ૪૨વર્ષની યુવાવસ્થામાં સ્વર્ગવાસ ક્યોછે તેથી અત્રે તેમની ઘણી ખામી પડીછે; કારણકે એવા વિદ્વાન નર હાલમાં ઘણા થોડાછે. તેઓ ગુજરાતી મરાઠી, સંસ્કૃત, ફારસી, અને અરબી એ પાંચ ભાષામાં પ્રવીણ હતા. તેમણે આપણી આર્ય મહિલાઓને ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષના સાધનરૂપ શાસ્ત્રાધારથી ૧ સતીધર્મ્યામૃત ૨ પતિવ્રતા વિધવા નિત્યકૃત્યવિધી ૩ ત્રીકંડીકા સતી શિક્ષા સુત્ર, અને ૪ સુરગુર સતી સ્મૃતિ એવાં પુસ્તકો રચેલાં છે. ઇત્યાદિ તેમના સદ્ગુણુ સ્મર્યાર્થ મેં મારી અલ્પમતી પ્રમાણે ઉપરનાં પુસ્તકોના પ્રતિબોધ રૂપ આ “**एकपत्निवृत प्रबंध**” કિંવા “**पतिधर्म**” નામનો નિબંધ રચીને આપને અર્પણ કરુંછું.

અમદાવાદ.

સ્નેહાંકિત

તા. ૨૧-૧૦-૯૨ મેહુતાજી પ્રાણુગોવીંદ રાજારામ ઠાકર,

પ્રસ્તાવના.

આપણા આર્ય લોકોમાં કેટલાક પુરૂષો એક સ્ત્રી હયાત છતાં
બીજી વધારે સ્ત્રીઓ પરણે છે તે શાસ્ત્ર નીતિ અને ન્યાય એ ત્રણ
સ્ત્રીતીથી તપાસ કરતાં અધઠીત માલમ પડે છે. તે બાબતનો વિચાર
દર્શાવવા કેટલાક ગ્રંથોનું અવલોકન કરીને આ “ **एक पत्नीवृत्त
प्रबंधकिंवा पतिधर्म** ” નામનો લઘુ નિબંધ રચેલો છે. તે દરેક
ગૃહસ્થાશ્રમીને વાંચવા તથા સમજવા લાયક છે. માટે દરેક કુટુંબમાં
સંસાર સુખની વૃદ્ધિને અર્થે આ પુસ્તકનો જેમ બને તેમ વિશેષ
પ્રસ્તાર કરવો એવી મારી સર્વ વિદ્વાન બંધુઓને વિનંતી છે.

ઉપદેશી પદ.

પતિ ધર્મ સુખ સાર, પાળો પતિ ધર્મ સુખ સાર. (૧ક)
સુશીળ દ્વિજ વર શુદ્ધ બુદ્ધિથી (૨)
વેદ શાસ્ત્રનો સાર; પાળો પતિ ધર્મ સુખ સાર. પતિ० ૧
બ્રહ્મચર્યવૃત્ત પ્રથમ પાળીને, શીખો શાસ્ત્ર અપાર;
પછી પોતાના ગુણ વચ વાળી (૨)
પરણો સ્ત્રી દીલદાર; પાળો પતિ ધર્મ સુખ સાર. પતિ० ૨
નિજ પત્ની મન રંજન કરવા, તરવા ભવબલ પાર;
એક પત્ની વૃત્ત પાળો પ્રિતે, (૨)
પાળો સુખ સંસાર, પાળો પતિ ધર્મ સુખ સાર. પતિ० ૩

પોતાની પરણેલી નારી, તણો કરે તીરસ્કાર;

પરનારી શું પ્રીત કરીને, (૨)

છઠ્ઠે જ્ઞાન અપાર, પાળો પતિ ધર્મ સુખ સાર. પતિ૦ ૪

તે નર નિશ્ચે ઉભય લોકથી, બ્રહ્મ થશે તે વાર,

નર્ક નિવાસ થશે તેનો તો (૨)

વહું વેદ વિચાર, પાળો પતિ ધર્મ સુખ સાર. પતિ૦ ૫

ગૃહિણી ગૃહ શણગાર, અને છે પતિના પ્રાણ આધાર;

જે જોરીથી બગડે બધુએ (૨)

કરો વિવેક વિચાર, પાળો પતિ ધર્મ સુખ સાર. પતિ૦ ૬

અધિક નારીઓ કરનારાને, નથી નીરાંત લગાર;

પ્રાણુગોવીંદ કહે કરજોડી, (૨)

પરણો સૌ એક નાર, પાળો પતિ ધર્મ સુખ સાર;

પતિ ધર્મ સુખ સાર, પાળો પતિ ધર્મ સુખ સાર. પતિ૦ ૭

અંતકર્તા.

એક પત્નીવૃત્ત પ્રબંધ કિંવા પતિધર્મ.

મંગલાચરણ—અંધારંભમાં.

ગીતીવૃત્ત.

અંધારંભકરંતાં, ગૌરિસૂતગણપતિનમુતુજને

સારદહારદકહુછું, કરજોડીનેસહાયથજોમુજને ॥૩॥

શ્રી પરબ્રહ્મ પરમાત્મા, સદ્ગુરુ, અને પવિત્ર આર્યબંધુઓના ચરણ કમળમાં પ્રેમપૂર્વક પ્રણામ કરીને મારી અદ્યપ્યુદ્ધિવડે દ્વિજ વર્ગના સંસાર સુખની વૃદ્ધિ થવાના હેતુથી સર્વ શાસ્ત્રોના સારરૂપ આ એક પત્નીવૃત્ત પાળવાનો લઘુ પ્રબંધ રચવાનો આરંભ કરૂં છું.

પ્રકરણ પેહેલું.

ધર્મશાસ્ત્ર.

શ્રુતિ, સ્મૃતિ, અને પુરાણ આદી ગ્રંથોમાં દ્વિજ લોકોએ ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેવા માટે એક સ્ત્રી અને એક પુરૂષ એ બે જણે શાસ્ત્રવિધી પ્રમાણે લગ્ન કરીને ધરસંસાર ચલાવવો, એમ લખેલું છે સૃષ્ટીના આરંભથી તે આજ સુધી તેનો ક્રમ શી રીતે ચાલ્યો આવ્યો છે અને હાલના સમયમાં તેમાં કેટલો ફેરફાર થઈ ગયો છે અને તે ફેરફારથી હાલના દ્વિજ લોકોને પોતાના સંસારસુખમાં કેટલી હાની પોંહાયે છે તેનો સાર ધર્મશાસ્ત્રાદિ નિયમના આધારથી નીચે પ્રકટ કરૂં છું. મન્વારિ ઋષીઓ કહે છે કે.—

દ્વિધાત્ત્વાત્મનોદેહ, મર્દેનપુરુષોભવત્ ॥

અર્દેનનારીતર્યાસ, વિરાજમસૃજત્પ્રભુઃ ॥

ભાવાર્થ—સૃષ્ટીના આરંભ સમયે સર્વ લોકોના પિતામહ જે બ્રહ્મા તે પ્રથમ પ્રગટ થયા, તેમણે પોતાના દેહના એ વિભાગ કરીને જમણા અંગનો પુરુષ અને ડાબા અંગની સ્ત્રી ઉત્પન્ન કરી. માટેજ સ્ત્રીને અર્ધાંગના કહે છે. એ એ સ્ત્રી પુરુષ થકી આખી સૃષ્ટીનો વિસ્તાર થએલો છે, એમ આપણા વૃદ્ધ ઋષી મુનિઓ કહે છે. અને એજ ઇશ્વરના નિયમ પ્રમાણે આખી પૃથ્વીની વસ્તીનું પ્રમાણ સ્ત્રી પુરુષની સમાન સંખ્યા ઉપર આધાર રાખે છે, માટેજ સ્ત્રી પુરુષનું જોડું મળીને એક અંગ ગણાય છે,

યાવન્નવિંદતેજાયાં, તાવદર્દોભવેત્પુમાન્ ॥

પુરુષ જ્યાંસુધી સ્ત્રી પરણે નહીં, ને કુંવારો રહે, ત્યાંસુધી તે અર્ધા દેહવાળો ગણાય છે, જેમકે ગાડી એક પૈડાવડે ચાલી શકતી નથી તેમ સંસાર વ્યવહાર એક માણસ થકી ચાલી શકતો નથી દરેક ઘરમાં સ્ત્રી પુરુષનું જોડું ઘરસંસાર ચલાવવા સારું અવશ્ય જોઇએ, નહિ તો વંશ વૃદ્ધી તથા વ્યવહાર ચાલી શકે નહિ. માટે સામ્રાજ્યોએ એ બાબતના ન્યાય તથા નીતિને અનુસરતા નિયમો બાંધેલા છે. તે એવા કે—

ચતુર્થમાયુષોભાગ, મુષિત્વાઘંગુરોદ્વિજઃ ॥

દ્વિતીયમાયુષોભાગ, કૃતદારોગૃહેવસેત્ ॥

આયુષ્યના ચાર ભાગમાંના પેહેલા ભાગમાં ગુરૂની પાસે રહીને વિદ્યાભ્યાસ કરવો, બીજા ભાગમાં પોતાના સમાન કુળ, વય અને ગુણવાળી કન્યાનો શોધ કરીને તેની સાથે લગ્ન કરવું. અને ગૃહસ્થાશ્રમનો ધર્મ પાળવો.

શ્રુતિ સ્મૃતિ આદિ ગ્રંથોમાં માણસના આયુષ્યની મર્યાદા ૧૦૦) વરસની ગણેલી છે. (શતંજિવઃ શરદૌ) તેના ચાર ભાગ કરીએ તો એક એક ભાગ ૨૫) પચીસ વરસનો થાય, એ ચાર વિભાગના ચાર આશ્રમ બાંધેલા છે. ૧ બ્રહ્મચર્ય ૨ ગૃહસ્થાશ્રમ, ૩ વાનપ્રસ્થ, અને ૪ સંન્યસ્ત. એ ચારમાંથી ૨૫) વર્ષ સુધી બ્રહ્મચર્ય પાળીને સંપૂર્ણ વિદ્યાભ્યાસ કરવો. બીજા ભાગમાં એટલે ૨૫ થી ૫૦ વરસની ઉંમર થતાં સુધી સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરીને ધરસંસાર ચલાવવો. ત્રીજા ભાગમાં એટલે ૫૦ થી ૭૫ વરસ સુધી સ્ત્રી પુરૂષ સાથે રહીને તિર્થયાત્રા અથવા સતસમાગમ કરી મુનીવૃત્તિ રાખવી, અને ચોથા ભાગમાં એટલે ૭૫ થી ૧૦૦ વરસ સુધીમાં એટલે અંતાવસ્થામાં સંન્યાસ ગૃહજી કરવો. સ્ત્રી, પુત્ર, ધનાદિનો ત્યાગ કરી મોક્ષ સાધનનો યોગ કરવો. આ રીતની વર્તણૂક રાખે તો આ સંસારમાં સધળી બાબતોથી માણસ સુખી થાય અને અંત્યે મોક્ષ ગતીને પ્રાપ્ત થાય. પરંતુ બ્રહ્મચર્ય અને શાસ્ત્ર પ્રમાણે લગ્ન વ્યવસ્થા છોડી દઈને વરકન્યાના ગુણદોષ તપાશ્યા વિના બાળલગ્ન અને બપે ત્રણ ત્રણ સ્ત્રીઓ પરણવાનો શાસ્ત્રથી વિરુદ્ધ ધારો આપણા લોકોમાં દાખલ થવાથી સંસાર સુધારો અને સુખ એ બંનેમાં શજો પેટો છે, તે બંન્માં સુધી દૂર નહિ થાય ત્યાં સુધી સુખશાંતીની આશા થોડીજ રાખવી. વળી—

ગુરુણાનુમતઃસ્નાત્વા, સમાવૃતોયથાવિધિ ॥

ઉદ્ગ્રહેતદ્વિજોભાર્યા, સવર્ણાલક્ષણાન્વિતામ્ ॥

દ્વિજલોકોએ વિદ્યાર્થી અવસ્થાવાળા (બ્રહ્મચારી) એ ગુરૂની આજ્ઞા લેઈને ૨૦ કે ૨૫ વર્ષની ઉંમરે વિદ્યાભ્યાસ પુરો કરીને વિધિથી સમાવર્તન કર્મ કરીને સ્નાતક થવું. પછી પોતાને ઘેર આજ્ઞા તું, અને પોતાના વર્ણની સારા લક્ષણવાળી કન્યા સાથે લગ્ન કરવું તે એવી રીતે કે,—

અસર્પિઙ્ગાચયામાતુ, રસગોત્રાચયાપિતુઃ ॥

સાપ્રશસ્તાદ્વિજાતીના, દારકર્મણિમૈથુને ॥

જે કન્યા વરના મોસાળ તરફના સગાંમાંથી સર્પીડન હોય, એટલે માતા કુળમાંના સંબંધમાં પાંચ પુરૂષની અંદર ન હોય, તથા પોતાના ગોત્રમાં અને સર્પીડમાં ન હોય એટલે પિતૃકુળની અંદરના સંબંધીમાં સાત પુરૂષની અંદર ન હોય એવી કન્યા દ્વિજ જાતિના લોકોને વિવાહ કર્મમાં પ્રશસ્ત ગણેલી છે.

મહાંત્યપિસમૃદ્ધાનિ, ગોજાવિધનધાન્યતઃ ॥

સ્ત્રી સંબંધેદશતાનિ, કુલાનિપરિવર્જયેત ॥

નીચેના શ્લોકમાં લખેલાં દશ પ્રકારનાં કુળ ધન ધાન્ય અને પશુ ઇલાદિએ કરીને મોટી સમૃદ્ધિવાળાં હોય તોપણ વિવાહ સંબંધમાં તે વર્જ્ય કરવાં એટલે તજવાં:

દિનક્રિયાંનિષ્પુરુષં, નિશ્ચંદોનશાસનઃ ॥

ક્ષયામયાવ્યપસ્મારિ,શ્વિત્રિકૂષ્ટિકુલાનિચ ॥

૧ હિન ક્રિયા એટલે જેના કુળમાં કોઈ સતકર્મ કરતું ન હોય અથવા ઉદ્યોગી ન હોય અથવા નિંદીત કર્મવાળાં હોય તે ૨ જેના કુળમાં નપુંસક, અથવા વધારે પુરુષાર્થવાળા ન હોય તે, ૩ જેના કુળમાં વેદ વિદ્યા કોઈ બંધુતું ન હોય તે. ૪ જેનું કુળ શાસ્ત્ર કીંવા સતપુરુષ વીગરે કોઈના કહામાં ન હોય તે. જેના કુળમાં ૫ ક્ષય, ૬ હર્ષ, ૭ આમ વાત, ૮ મૃગી (વાઈ) ૯ ઘોજો કોડ અને ૧૦ ગળતકોડ એવા રોગ હોય, એ દશ પ્રકારના દોષ જે કુળમાં જેવામાં આવે તે કુળનો વિવાહ કર્મમાં લાગ કરવો, કારણ કે અન્યથા દોષ અને રોગ વિવાહ કરનારના કુળમાં પ્રસરી જશે, કેમકે નઠારાં આચરણુ વાળાની કન્યા પણ નઠારા આચરણુવાળીજ હોય અને નઠારા એપી રોગવાળાની કન્યા પણ તે રોગવાળીજ હોય માટે તેવા કુળની કન્યા સાથે પરણવાની શાસ્ત્રકારો ના પાડે છે તે યથાર્થ અને વ્યાજખી છે.

નોદ્રોદેત્કપિલાંકન્યાનાધિકાંગીનરોગિणीम् ॥

નાલોમિકાનાતિલોમાં, નવાચાટાંનર્પિગલામ્ ॥

કપિલ બર્ણુની એટલે માંથે રાતા કેશવાળી, અને અંગે કાળી અધિક અંગવાળી એટલે વર કરતાં કન્યા લાંબી પોહોળી અથવા મોટી કે સ્વાભાવિક અવયવ કરતાં વધારે અંગવાળી, કોઈપણ પ્રકારના રોગવાળી, રોમ એટલે રૂવાં વગરની, વધારે રૂવાંવાળી, વગર કારણે બહુ બોલનારી, અને પીળા નેત્ર વાળી, એટલા દોષવાળી કન્યા સાથે પરણવું નહીં.

યસ્યાસ્તુનભવેત્ભ્રાતા, નવિજ્ઞાયેતવાપિતા ॥

નોપ્રયચ્છેતતાંપ્રાજ્ઞઃ પુત્રિકાધર્મશંકયા ॥

જે કન્યાને ભાઈ ન હોય, અથવા તેના પિતાનું નામ ગોત્રાદિ જાણીતું ન હોય, તેવી કન્યા સાથે સમજી પુરૂષે વિવાહ કરવો નહીં કારણ કે ભાઈ ન હોય ત્યારે ભાઈ વિનાની કન્યાને જ્યારે પુત્ર થાય ત્યારે તેનો બાપ પોતાની મરણ ક્રિયા કરાવવા સાફ દીકરીના દીકરાને શાસ્ત્ર પ્રમાણે દત્તક કરી લે, એવી શંકા ઉત્પન્ન થાય છે, વળી પિતાનું નામ ગોત્ર જાણીતું નથી કે આ ફલાણા પુરૂષની દીકરી છે ત્યારે તે તેના ખરાબાપની દીકરી છે કે અધર્મ રીતે તેનો જન્મ થએલો છે એ વિશે શંકા ઉત્પન્ન થાય છે.

અજ્ઞાતપતિમર્યાદા, મજ્ઞાતપતિસેવનાં ॥

નોદ્વાહયેત્પિતાબાલા, મજ્ઞાતધર્મશાસનાં ॥

કન્યા જ્યાંસુધી પતિ મર્યાદા તથા પતિ સેવા જાણે નહીં અને ધર્મશાસ્ત્રથી અજાણી હોય ત્યાંસુધી તેના પિતાએ તેને પરણાવવી નહીં, ત્યારે શું કરવું.

કન્યાપ્યેવપાલનીયા, શિક્ષણીયાતિયત્નતઃ ॥

પુત્રીનું પણ પુત્ર પ્રમાણે પાલન કરવું અને ધણા પ્રયત્નની સાથે શિક્ષણ આપવું પછી—

દેયાવરાયવિદુષે, ધનરત્નસમન્વિતા ॥

ધન રત્નની સાથે (વસ્ત્રાભુષણ કરીને) દોષ રહીત સુપંડીત અને સુપાત્ર વર જોઈને તેને તે કન્યા સંપ્રદાન કરવી.

ઉપર લખેલાં લક્ષણ તથા દોષવાળી કન્યા સાથે લગ્ન કરવાની શાસ્ત્રકારો ના કહે છે ત્યારે કેવા ગુણાચરણ તથા લક્ષણ વાળી કન્યાને પરણવી તે હવે લખું.

અવ્યંગાંગીસૌમ્યનામ્ની, હંસવારણગામિનીમ્ ॥

નતુલોમકેશદશના, મૃદ્વગીમુદ્રહત્સ્ત્રીયમ્ ॥

શરીરે ખોડ ખાંપણ વાળી (એટલે કાંથી, કુબ્જી, લુલી, ઠુંકા, બેહેરી, બોબડી વગેરે) ન હોય સુંદીર નામ વાળી હોય, જેની ચાલ હંસના જેવી અને જેના કેશ, રૂવાં, અને દાંત સુક્ષ્મ હોય, એવી કન્યા સાથે વિવાહ કરવો. અને

છાયેવાનુગતાસ્વચ્છા, સસ્ત્રીવહિતકર્મમ્સુ ॥

સદામહૃષ્ટ્યાભાવ્યં, ગૃહકાર્યેષુદક્ષયા ॥

છાયાની માફક પોતાના પતિની સાથે રહેનારી, સખી (સ્નેહી) ના પ્રમાણે પતિનું હિત કાર્ય કરનારી, સ્વચ્છતા (ચોખ્ખાઈ-પવિત્રતા) અને આનંદમાં રહેનારી ધરના હરેક કામ કાજમાં (વ્યવહારમાં) પ્રવીણ અને યોગ્ય ખરચ કરવા વાળી, એવી કન્યા શોધીને તેની સાથે લગ્ન કરવું.

ઉપર લખ્યા પ્રમાણે વર કન્યાના ગુણદોષ તપાશીને જે સ્ત્રી પુરુષનું યથાયોગ સન્નેકુ જે ધરમાં હોય, તેજ ગૃહાશ્રમમાં રહેવા ને લાયક ગણાય છે. અને તેનાંજ સર્વે કાર્ય સિદ્ધ થાય છે. બાકીનાં માણસો પશુ પક્ષીની માફક આ સંસારમાં અવતરીને પોતાનો જન્મારો વ્યર્થ ગુમાવે છે. માટે. સર્વ લોકોએ વિવાહ સંબંધ કરતાં પહેલાં ઉપર પ્રમાણે પ્રથમથીજ તપાસ કરવો જોઈએ. આ બાબતમાં

જે જે દુઃખો માણસને માથે આવી પડે છે તે સધળાં વરકન્યાનાં મા આપની અને મોટી ઉમરનાં સ્વતંત્ર વરકન્યાની તપાસણીમાં ભૂલો હોવાથી ભોગવવાં પડે છે એમાં ખીન્ન કોઇનો દોષ કાઢવા સરખું નથી. હવે વિવાહ કેટલા પ્રકારના છે અને તેમાંથી બ્રાહ્મણ લોકોને ક્રીયા ક્રીયા પ્રકારના કરવાને યોગ્ય છે તે શાસ્ત્રાનુસારે નીચે પ્રગટ કરું છું.

બ્રાહ્મોદૈવસ્તથૈવાર્ષ પ્રાજાપત્યસ્તથાસુરઃ ॥

ગાંધર્વોરાક્ષસશ્ચેવ, પૈશાચશ્ચાષ્ટમોધમઃ ॥

વિવાહ આઠ પ્રકારના છે. ૧ બ્રાહ્મ, ૨ દેવ, ૩ આર્ષ, ૪ પ્રાજાપત્ય, ૫ અસુર, ૬ ગાંધર્વ. ૭ રાક્ષસને ૮ પૈશાચ એ આઠ પ્રકારની વીગત નીચે પ્રમાણે.

૧ બ્રાહ્મ વિવાહ—વિદ્યા અને સદાચાર વાળા સ્નાતક વરને સત્કાર પૂર્વક વગર માગણીએ બોલાવીને, વરકન્યાને વસ્ત્રાભુષણ પેહેરાવીને, વરનું સન્માન કરીને કન્યાદાન આપવું તેને મન્વાદિક્રમથી બ્રાહ્મવિવાહ કહે છે.

૨ દેવ વિવાહ—જ્યોતિષ્ટોમાદિ યજ્ઞ થતી વખતે ઋત્વિક (યજ્ઞ કરાવનાર) બ્રાહ્મણને વસ્ત્રાલંકાર સહીત કન્યા આપવી તેને ઋષિઓ દેવ વિવાહ કહે છે.

૩ આષ વિવાહ—ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે ઉપયોગ કરવા સાફ વરપાસેથી એક અથવા બે ગાયો અને બળદ લેઇને કન્યા આપવી તેને આર્ષ વિવાહ કહે છે.

૪ પ્રાજાપત્ય વિવાહ—કન્યાદાન દેતી વખતે ‘સહનૌચરતાંધર્મમ્’ એટલે તમે બંને જણાં તમારે ધર્મ પાળો એવું વચન કહીને વર-કન્યાની પુજા કરી વરને કન્ય આપવી તેને મુનીઓ પ્રાજાપત્ય વિવાહ કહે છે.

૫ આસુર વિવાહ—કન્યાનાં મા બાપ, સગાંવાહાલાં, વાણી કે તે કન્યા પોતે વર પાસેથી દ્રવ્ય લેછને અથવા વર કે વરની તરફથી બીજાં સગાંવાહાલાં દ્રવ્ય આપે છે, અને પછી ખુશીથી તે કન્યાને પરણે છે તેને ઋષી લોકો આસુર વિવાહ કરે છે.

૬ ગાંધર્વ વિવાહ—વરકન્યાની પરસ્પર ઇચ્છાથી જે સંયોગ થાય છે તેને ગાંધર્વ વિવાહ જાણવો એની મૂળ ઉત્પત્તિ બંને જણની કામ વૃત્તિ ઉપર રહેલી છે.

૭ રાક્ષસ વિવાહ—કન્યાનાં સગાં વાહાલાં અને વાણીને મારી, હેદી, અને બેદીને કન્યા રોતી તથા પોકારતી હોય તો પણ બલત્કારથી તેને તેના ઘરમાંથી હરણુ કરી લાવવી અને તેની સાથે સંસાર માંડવો તેને ઋષીઓ રાક્ષસ વિવાહ કહે છે.

૮ પૈશાચ વિવાહ—સુતેલી, કેફી વસ્તુના ધેનમાં પડેલી તથા બેભાન થઈ ગએલી એવી કન્યા સાથે એકાંતમાં સંભોગ કરવો એવા પાપી કર્મથી જે વિવાહનો સંબંધ થાય છે તેને પૈશાચ વિવાહ કહે છે. સર્વ વિવાહમાં આ વિવાહ અધમ છે.

બ્રાહ્મણુ લોકોને ૧ થી ૪ સુધીના વિવાહ કરવાને ઉત્તમ ગણેલા છે. ૫ થી ૮ સુધીના અયોગ્ય કહેલા છે તેમાં—

પૈશાચશ્ચાસુરશ્ચૈવ, નકર્ત્તવ્યોકદાચન ॥

પૈશાચને આસુર એ બે વિવાહ તો અતી અધમ છે માટે તે તો કદાપી કરવાજ નહીં.

વરના હાથમાં જળ મુકીને કન્યાદાન આપવું એ બ્રાહ્મણનો ઉત્તમ પક્ષ છે. કન્યાને સાટે દ્રવ્ય લેઈને કન્યા આપવી એ કન્યા વિક્રય કહેવાય છે. કન્યાવિક્રય થયો હોય ત્યાં કન્યાદાનનો સંકલ્પ અને ક્રિયા થઈ શકતી નથી. આચાર્ય (ગોર) લોકો કન્યા વક્રય થયો હોય ત્યાં કન્યાદાનની ક્રીયા કરાવે તો તે જુદું અને પાપી કર્મ કરવા સરખું છે, અને તે કર્મ કરનાર તથા કરાવનાર બન્ને દોષીત થાયછે. ગાંધર્વ વિત્તાદમાં વિવાહ સંસ્કાર કંવાની જરૂર રહેતી નથી માટે બ્રાહ્મણ લોકોને ૫ અને ૬ એ બે પ્રકારના વિવાહ પણ અયોગ્ય છે તેમજ પૈશાચ અને આસુર એ બે વિવાહ તો છેક અધમ છે માટે તે તો કદાપી કરવાજ નહીં.

હવે બ્રાહ્મ આદિ ચાર પ્રકારના વિવાહમાં શાસ્ત્ર પ્રમાણે જે ક્રીયાઓ કરવામાં આવે છે તેનો સાર નીચે લખુછું.

વિવાહ સંસ્કાર.

વરકન્યાનાં લગ્ન કરતી વખતે શાસ્ત્ર પ્રમાણે વાગદાન, પાણિ-ગૃહણ, અને સપ્તપદી એવા ત્રણ પ્રકારના સંસ્કાર કરવામાં આવેછે તે નીચે પ્રમાણે

૧ વાગદાન.

વરકન્યાનો યથાયોગ્ય શોધ થયા પછી વરકન્યાના માથાપ એક

ખીજને મળીને વિવાહ કરવાનું નક્કી કરેછે, પછી બંને તરફનાં સગાં સંબંધીઓ ભેગાં થઇને નીચે લખ્યા પ્રમાણે ક્રીયા કરે છે. તેને ચાંદ્રો અથવા વાગદાન કહે છે.

સગાઈ કરતી વખતે વર તથા કન્યાનો આપ પોતાનાં સગાં સંબંધીઓને સાથે લેઇને જે જગો ઠરાવી હોય ત્યાં જાય છે. પછી ગોર એ સઘળાં મહેલાં માણસોની સમક્ષ પ્રથમ કન્યાના આપ પાસે ખણુપતી પુજન કરાવે છે, પછી વરના પગ પખાળીને ગંધાક્ષત કરી વરના હાથ કંકુવડે પીળીને તેમાં ૧ શ્રીફળ તા. ૧ રૂપીઓ આપેછે, પછી પરસ્પર બન્ને વેવાઇ એક ખીજના કપાળમાં કંકુનો ચાંદ્રો કરીને નીચે લખેલી પ્રતિજ્ઞાઓ કરેછે. પ્રથમ કન્યાનો આપ વરને કહે છે કે,—

અવ્યંગેડપતિતેક્લોત્રે દશદોષવિવર્જિતે

ઈમાંકન્યાંપ્રદાસ્યામિ દેવાગ્રિદ્વિજસન્નિધૌ ॥૧॥

વીવાહની વખતે જો તું *સ્નાતક અને અંગે ખોડ ખાંપણ

*સ્નાતક ત્રણ પ્રકારના કહેવાય છે તે એવા કે ૧ વિદ્યાસ્નાતક
૨ વૃત્તસ્નાતક, ૩ તપસ્નાતક.

૧ વિદ્યા સ્નાત—એટલે વિદ્યા બળુવામાં કુશળ હોય તે.

૨ વૃત્તસ્નાત—એટલે સારી વર્તણૂકથી વર્તનાર.

૩ તપસ્નાત—એટલે શરીરે સુખ દુઃખ સહન કરવામાં કુશળ.

એ રીતે વરકન્યા બન્ને સ્નાતક છે એવી ખાતરી બન્ને તરફના માણસોની થાય એટલે લગ્ન તિથી નક્કી કરવી. કેમકે “સ્નાતકા ચવરાયપ્રતિજ્ઞાબલાત” સ્નાતક થએલા વરનેજ લગ્ન સંબંધી જે જે

વીનાનો, વટલેલો નહીં હોય, નપુશક (નામદ) નહીં હોય તથા મત્ત, ઉન્મત્ત, આંધળો, પાંગળો, ગાડોઈત્યાદિ દશ૦ માહાદોષ વાળો નહીં હોય તો સુમુહુર્તમાં દેવ, બ્રાહ્મણ અને અગ્નીની શાક્ષીથી હું આ મારી સુલક્ષણી કન્યા તને આપીશ.

વાચાદત્તામયાકન્યા, પુત્રાર્થેસ્વીકૃતાત્વયા ॥

કન્યાલોકનવિધૌ, નિશ્ચિતસ્ત્યંસુખીભવ ॥૨॥

વરના આપને કન્યાનો આપ કહે છે કે તમારા દીકરાને સાર તમે મારી કન્યા માગી તો તે મારી દીકરી આપવાનું હું વચન આપુ છું, માટે કન્યાનાં લક્ષણની પરીક્ષા કરવા વિશે તમારે સુખેથી તત્પર રહેવું ॥૧॥ પછી વરનો આપ કન્યાના આપને ગોળ વાણ આપતી વખતે કહે છે કે—

વાચાદત્તામયાકન્યા, પુત્રાર્થેસ્વીકૃતામયા ॥

વરાલોકનવિધૌ, નિશ્ચિતસ્ત્યંસુખીભવ ॥૩॥

મારા દીકરાને સાર તમારી કન્યા મેં માગી તો તે આપવા તમે મને વચન આપો છો, માટે વરની પરીક્ષા કરવા વિશે તમારે સુખેથી તત્પર રહેવું. (ધર્મસીધું)

પ્રતિજ્ઞાઓ દરવાની છે તે બળવાન છે ૧૬ વર્ષની ઉપર થતાં સુધી બાળલગ્ન કરનારાઓને એ પ્રતિજ્ઞાઓ આપી શકાતી નથી, કેમકે તે બાળતમાં તેઓ કાંઈ સમજતાં નથી, તેથી તેમણે કરેલી પ્રતિજ્ઞાઓ કાયદા પ્રમાણે રદ ગણાયા જોવી છે.

૨ પાણિગ્રહણ સંસ્કાર.

લગ્ન તિથીને દિવસે વર પોતાનાં સગાં, વહાલાં, સ્નેહી, સં-
બંધીઓને સાથે લેઈને એટલે જન લઈને વાજતે ગાજતે કન્યાના
આપને ઘેર જાયછે. ત્યાં કન્યાનો આપ અને તેનાં સગાંવહાલાં જનની
સાથમાં જઈને માન આવકાર આપી એક અગ્નિપ્રદા ઘરમાં જનીવાસો
આપીને ઉતારે છે, પછી લગ્ન સમયે વરને માંડવામાં પધરાવીને કન્યાને
વસ્ત્રાભુષણથી યથાશક્તી પ્રમાણે શણુગારીને લગ્ન મંડપમાં (મોલ્લરા)
મૂર્તિ પધરાવે છે. કન્યાદાન દેનાર-કન્યાનાં માઆપ કે વાલી જે હોય
તે તથા આચાર્ય (ગોર) વગેરે ખીજા બ્રાહ્મણો ત્યાં બેઠેલા હોયછે,
કન્યાદાન આપનાર પાસે ખીજા કેટલીક મધુપર્કાદિ ધર્મ ક્રીયા કરાવ્યા
પછી વરના હાથમાં કન્યાદાનના સંકલ્પનું પાણી આપે છે તે એવી
રીતે બોલીને કે

ૐ 'इमांकन्यांतुभ्यमहंददानि ॥जामाता-ॐ ददस्व ॥

આ, મારી કન્યા (દીકરી) હું તને આપુ છું. ॥ પછી જમાઇ
કહે છે કે—મને આપો ॥

પછી વરકન્યાની ત્રણ પેઢીના કુળ ગૌત્ર નામ આદીનો ઉચ્ચાર કરીને
કન્યાના આપે કન્યાનો જમણો હાથ વરના જમણા હાથમાં (પંજામાં)
આપવોતે એવી રીતે કે પોતાના હાથમાં ૩.૧)અથવા તેથી કાંઈ અધિક
પોતાની શક્તી પ્રમાણે નાણું રાખીને નીચે લખ્યા પ્રમાણે સંપ્રદાન કરવી.

ૐ तत्सत्अद्यपूर्वोच्चरितं अमुकमासे अमुकपक्षे अमुकतिथौ
अमुक गौत्रः अमुक देवशर्माहंकृत तत् शुभकन्यां संप्रदान क
र्मणः संगतासिध्यर्थं दक्षिणामिमांकांचनं अमुक गोत्राय अमुक
प्रवसाय वेदविदुषे ब्राह्मणाय श्रीअमुकाय वराय तुभ्यमहं

સંપદદે ॥ જામાતા ॥ ઈં સ્વસ્તિ ॥

એ પ્રભાણે બોલીને વરના હાથમાં કન્યાનો હાથ આપીને તે ઉપર જે દક્ષણનો રૂપીયો આપવાનો હોય તે આપવો. પછી મંથી બંધન અને પાણીગૃહણની વીધી કરવી. તે એવી રીતે કે વરનું ઘેઘું ઉપવસ્ત્ર જેને છેડા ગાંઠણું કહે છે તેની સાથે કન્યાની ઘાટડી અથવા ચુંદડીના છેડાની ગાંઠ બાંધવી, તે વખતે વરે નીચેના મંત્રો બોલવા,

ગ્રંથિવંધનંકૃત્વા.

ઈં 'બધ્નામિ સત્યગ્રંથિના મનશ્ચહૃદયંચતે' અહંસત્યગ્રંથિના તવમનઃ હૃદયંચબધ્નામિ ॥૧॥ ઈં યદેતદ્હૃદયંમમ તદસ્તુહૃદયંતવ ॥ યદેતદ્હૃદયંતવ તદસ્તુહૃદયંમમ ॥૨॥ ઈં મમયત્હૃદયંતદ્તવભવતુ ॥ તવયદ્દેતદ્હૃદયંતન્મમભવતુ ॥૩॥ ઈં ધ્રુવાચૌધ્રુવાપૃથિવીધ્રુવંવિશ્વમિદંજગત્ । ધ્રુવાસઃ પર્વતાઃપૃથિવીપતિકુલેઈયં ધ્રુલોકોયથા નિશ્ચલઃ પૃથિવીયથા નિશ્ચલાપર્વતાશ્ચયથા નિશ્ચલાઃતથા ઈયંસીપતિકુલે નિશ્ચલા ભવતુ ॥૪॥

હું આ સાચી ગાંઠ મારા અને તારા હૃદય અને મન સાથે બાંધું. ॥૧॥ જેવું મારું હૃદય છે તેવું તારું હૃદય થાઓ, ॥૨॥ અને તારા હૃદય જેવું મારું હૃદય થાઓ ॥ ૩ ॥ જેમ આકાશ, પૃથ્વી, અને વિશ્વ એટલે સર્વ જગત્ નિશ્ચળ છે, પર્વતો નિશ્ચળ છે તેમ તું હવે પતિકુળમાં નિશ્ચળ થા. ॥ ૪ ॥ પછી

પાણિગ્રહણ.

તતઃસંપદાતા, વરંકન્યાંચ વસ્ત્રેણાચ્છાદ્ય અન્યોડન્યા

लोकनंकारयेत् ॥ अथपाणिग्रहणं ॥ यथावधु भर्तारो
 परस्पर संमुखीनौभुत्वाउत्तिष्ठेतां ॥ ततोभर्तास्वांजलेरभ्यंत
 रेवध्वांज लिङ्गहित्वा पठेत्

ॐ गृहणामिते सौभगत्वाय हस्तंमया पत्याजरदृष्टिर्
 यासः” अहंसौभाग्याय तवहस्तंगृहणामि, यथात्वंयावज्जीवं
 मयासह अवस्थास्यसि॥ ॐ अघोर चक्षुर पतिघ्नोमधिशिवा
 पशुभ्यःसुमनाःसुवर्चाःवीरसुजीव सुदेवः कामस्योनाशन्नोभव
 द्विपदेशंचतष्पदे ॥ तंव चक्षुःप्रसन्नंभवतु, त्वंपत्युर्हितकारिणी
 भव, ॥ जीवान्प्रति कल्याणदायनिभव, तवमनःसुंदरं भवतु
 त्वंतेजस्वीनीभव, तवपुत्राः विराः दीर्घायुश्चभवतु, त्वंइश्वर
 परायणासुखभागिनी एवंमनुष्याणां पशुनांचकल्याण का-
 रिणीभव ॥ ॐ साम्राजो श्वशुरे भव, साम्राजोश्वश्रुवांभव
 ननांदस्त्वे साम्राजो, साम्राजोअधिदेववु श्वशुर श्वश्रुननां
 दृणां एवं देवराणां समीपे शोभमानाभव ॥ ॐ ममव्रते ते
 हृदयंदधातु, ममचित्तमनु चित्तंतेऽस्तु; ममवाच मेकमनाजुष
 स्वधर्मावःस्त्वानियुनक्तुमह्यं ॥ ममनियमेतवहृदयं निहितं
 भवतु, तवचित्तंममचित्तस्य सहशंभवतु, त्वमेकमनाभुत्वा,
 मद्वाक्यं पालय, धर्मावह; परमेश्वरोमां प्रतित्त्वां नियुनक्तु
 ॥ ततोवधुःस्वामीगोत्रेण सहस्वनाममुलिख्य, भर्तार मभिवा
 दयेत्॥ यथा अमुक गोत्रा श्री अमुकी अहंभो अभिवादये॥

મર્ત્તા “ ઈ. આયુષ્મતિમવ ” ॥ રૂતીપાણિગૃહણં ॥

વરકન્યાની વયમાં અંતરપટ રાખીને કન્યાદાન આપનારે વર પા-
સે પાણી ગૃહણુનો સરકાર કરાવવો, તે આ પ્રમાણે—વરવહુને સામઃ
સામી ઉભાં રાખીને વરે પોતાના હાથની અંજલીમાં વધુના હાથની
અંજલી લેવી અને પછી આ પ્રમાણે બોલવું. ઈ ગૃહણામિતે—એટલે
હે સુભગા (સારા રૂપ ગુણુ વાળી) હું તારો હાથ પકડીને કહું છું કે,
હું તારો સૌભાગ્યવતીનો હાથ પકડું છું ને હું અને તું જ્યાં સુધી
જીવીશું ત્યાં સુધી જાંને જણુ સાથે અને સરખી અવસ્થામાં રહીશું.
તું કુડી નજરથી તારા પતિને (મને) જોઈશ નહિ. પશુઓને માટે
અધિક કલ્યાણુ વાળી, સારા મન વાળી, સારા આચરણુવાળી,
ચંચળ, સારી સમજણુ વાળી, અને ધરના હરેક કામ
કાજમાં પ્રવીણુ થાઓ. હું અને તું આજ સુધી જામે પગવાળાં
હતાં તે હવે આપણુ જાંનેનું એક અગ થવાથી ચાર પગવાળાં થયાં.
તારાં ચક્ષુ (આંખો) પ્રસન્ન રહેા. તું પતિની હિતકારીણી થાઓ.
હરેક જીવનું કલ્યાણુ કરનારી થાઓ. તારૂં મન સુંદર થાઓ. તું
તેજસ્વીની થાઓ. તારાપુત્રો વીર અને દીર્ઘાયુષ્ય વાળા થાઓ.
અને ધન્યવર તરફથી મળેલા સુખની ભોગવનારી જેતું તે એ પ્રમાણે
માણુસ અને પશુઓની કલ્યાણુ કરનારી હો. સસરો, સાસુ, નણુંદ
અને જેઠ એમની ભર્યાદા પાળવી, સસરો, સાસુ, નણુંદ અને દીઅર
એમની નજરઆગળ તું સારી શોભામમાન થા. મારી વૃત્તીમાં
તારૂં મન હૃદય રાખવું. મારા ચીત જેવું તારૂં ચીત હો. મારી વસ્ત્રા
અને મન તેમજ તારી વાચા અને મન એક સરખાં થાઓ. મારા
સ્વધર્મ પ્રમાણે ચાલનારી થા, મારા નિયમમાં તારા હૃદયને નીકટમાં
રાખવું, તારૂં ચીત મારા ચીતના જેવું થાઓ. તું મારી સાથે એક

મન વાળી, માફ વચન પાળનારી, અને ધર્મ પ્રમાણે ચાલનારી થાઓ. પરમેશ્વરમાં ને મારામાં તફાવત ગણીશ નહીં. એ પ્રમાણે વર અને વહુ બન્ને જણ એકરૂપ થઇને પછી વધુએ પોતાના સ્વામીના કુળ ગોત્રમાં પોતાનું નામ દાખલ કરવું તે એવી રીતે કે, હું (પોતાનું નામ દેઇને) અમુક ગોત્ર વાળી થાઉંછું. પછી ભરતારે તેને આશીરવાદ દેવો કે તું ધણા આયુષ્ય વાળી હો. એ પ્રમાણે પાણીગૃહણનો સંસ્કાર કરવામાં આવે છે.

• ઉપર લખેલા પાણી ગૃહણ સંસ્કારમાં લખેછે કે વર વહુએ જીવતાંસુધી એક બીજથી જીદાં પડવું નહીં. સ્ત્રી પુરૂષનું જોડું મળીને એક અંગ ગણાય છે. (દ્વિપદેશંચતુષ્પદે) એ વાક્ય ઉપરથી આપણે બે પગે ચાલનારાં છતાં તે ચાર પગે ચાલનારાં થયાં પણ કોઇ ઠેકાણે છ પગ વાળાં કે આઠ પગ વાળાં લખેલાં નથી. એમ છતાં જ્યારે ઐર્ધ પુરૂષ એક સ્ત્રી હયાત છતાં બીજી કે ત્રીજી સ્ત્રી પરણે ત્યારે અરધા-અંગવાળો પુરૂષ એ વધારે સ્ત્રીઓની સાથે વેહેંચાવો. જોઇએ, જો એ પ્રમાણે વેહેંચાય તો તેમાંથી એકે અંગ આપ્યું થઇ શકતું નથી. તેમજ પ્રથમના લગ્ન વખતે પોતાનું અરધું અંગ પ્રથમની સ્ત્રી સાથે દેવ, અગ્ની અને બ્રાહ્મણોની સાક્ષીથી મેળવેલું છે, તેથી બીજા લગ્ન વખતે પ્રથમની પ્રતિજ્ઞાઓ તોડીને જીદુ શી રીતે થઇ શકે? તે શાસ્ત્ર પ્રમાણે કહી શકાતું નથી. માટે પ્રથમ લગ્ન થએલાં સ્ત્રી પુરૂષની હયાતીમાં બીજીવાર લગ્ન શાસ્ત્ર પ્રમાણે કરી શકાયજ નહીં; જ્યારે સ્ત્રી ગુજરી જાય, પતિત થાય, કે પરદેશ ગયા પછી તેનો પત્તા લાગે નહીં, તો પછી તેને પુનઃ લગ્ન કરવાનો અધિકાર શાસ્ત્રકારોએ આપેલો છે. પરંતુ સ્ત્રી પુરૂષ બંને હયાત હોય તો કોઇને પુનઃ બીજીવાર લગ્ન કરવાનો અધિકાર નથી. કદાપી યશ કાર્યમાં રત્વોજને

એટલે આચાર્યને યજ્ઞમાન કન્યાનુંદાન આપે તો લેવું અને તેના શાસ્ત્ર પ્રમાણે યથાયોગ ઉપયોગ કરવો પણ ઉપર પ્રમાણે તેને અર્ચા ગના કહેવાય નહીં. ગૌદાન જેવું આ પણ એક દાન છે.

હવે ત્રીજો સંસ્કાર સમ્પદીનો થાયછે તેમાં કેવા પ્રકારની પ્રતિષ્ઠાઓ વરકન્યા કરે છે તે નીચે લખ્યુંછું, તે વાંચનાર ગૃહસ્થો વિચારમાં લેશે.

૩ સમ્પદી સંસ્કાર.

લગ્નમાં પેહેલે દિવસે પાણી ગ્રહણુનો સંસ્કાર થયા પછી બીજો દિવસે ચોરીમાં વરકન્યાને પધરાવીને ઘ્રતાયુક્ત ભાતની તથા ધીની આહુતીઓ અગ્નિમાં હોમે છે. પછી સમ્પદી, લાગ્ન હોમ (મંગળકૃરા) અને ચરબક્ષ કરાવે છે. સમ્પદીનો સંસ્કાર થયાવિના પાકુ પરણેતર થયું કહેવાતું નથી. આ સંસ્કારમાં વરની પાછળ કન્યાએ સાત ડગલાં ભરવાં જોઈએ તેને ઠેકાણે હાલના વખતમાં વરકન્યાની આગળ સાત ડાંગરની ઢગલીઓ કરીને તેના ઉપર સાત પૈસા સોપારીઓ આચાર્ય મુકાવે છે અને પછી કન્યાના જમણા પગનો અંગુઠો વરની હાથમાં પકડાવીને એક પછી બીજી ઢગલી ઉપર વારા ફરતી સાતે ઢગલીઓ ઉપર મુકાવે છે તે નીચે લખેલો વેદ મંત્ર બણે છે.

ૐ ઇષેએકપદ્મર્જેદિપદીરાય સ્પોષાય ત્રિપદીમયોભ-
વ્યાયચતુષ્પદી, પ્રજાભ્યઃપંચપદ્મતુભ્યઃ षટ્પદીસત્વાસપ્તપ-
દી ભવસામામાનુવ્રતામવાન્ વિંદાવૈ૬૭હસ્તેસંતુજરદષ્ટયઃ॥૧॥

કેટલાક આચાર્ય-ગોર આ મંત્રના સાત ડગલાંને માટે સાત વિભાગ કરીને સાત મંત્ર કરેછે, પછી પ્રત્યેક ડગલે એક એક મંત્ર બોલે છે તેનો પ્રકાર નીચે પ્રમાણે.

૧ વર—ઇષેએકપદીભવસામાનુવ્રતામવ.

અર્થ—અન્ન માટે તું એક ડગલું ભર અને મારી પાછળ

આલનારી થા, એટલે હું તારે જોટલું અન્ન જોઈશે તેટલું પુર કરીશ માટે મારી પાછળ તારે ચાલવું.

૧ વધુ—ત્વંમયાલંભિતોભર્તા, પુણ્યૈશ્વવિવિધાકૃતૈઃ ॥

દેવૈઃ સંપાદિતોમહાં, પ્રથમેસાવદેદિદમ્ ॥૧॥

અર્થ—મેં બહુ પ્રકારનાં પુણ્ય કરેલાં તેથી દેવોએ મારે માટે તમને પતિ ઠરાવ્યા છે, તે તમે મને મળ્યા, આ વચન કન્યા પ્રથમ ડગલે બોલે છે.

૨ વર—उर्जेद्विपदीभवसामामनुव्रताभव.

અર્થ—દૂધ, દહીં, ધી, ચોપડ લવણ ઇલાદિ બળ પુષ્ટીદાયક રસ માટે તું બીજું ડગલું ભર, અને મારી પાછળ ચાલનારી થા.

૨ વધુ—सुखदुःखानिसर्वाणि, त्वयासहविभुज्यते ॥

यत्रत्वंतदहंतत्र, द्वितीयेसावदेदिदम् ॥૨॥

અર્થ—તમે જ્યાં રહેશો ત્યાં હું રહીશ, તમારી સાથે સુખ દુઃખ જે દૈવયોગે મળશે તે હું ભોગવીશ. આ વચન કન્યા બીજું ડગલું ભરતી વખતે બોલે છે.

૩ વર—रायस्पोषायत्रिपदीभवसामामनुव्रताभव.

અર્થ—ધર, વસ્ત્ર, સોનું, રૂપ, ઇલાદિ ઉપયોગી ધન માટે તું ત્રીજું ડગલું ભર અને મારી પાછળ ચાલનારી થા.

૩ વધુ—अहंभक्तिपरानित्यं, सदैवप्रियवादिनी ॥

भविष्यामिपरेचैव, तृतीयसावदेदिदम् ॥૩॥

અર્થ—હું સદાય તમારી ઉપર ભક્તી તથા સ્નેહ રાખીશ, અને પ્રિય વચન બોલીશ. આ વચન વધુ ત્રીજું ડગલું ભરતી વખતે બોલે છે.

૪ વર—मयोभव्यायचतुष्पदी-भवसामामनुव्रताभव

અર્થ—આ લોકના સૌ સુખને માટે તું યોથું ડગલું ભર, અને મારી પાછળ ચાલનારી થા.

૪ વધુ—આર્ત્તેચાર્ત્તભવિષ્યાભિ, દુઃસ્વેદુઃખવિભાગિની ॥
મૃતેચૈવભરિષ્યાભિ, વધુસ્તુર્થપદેવદેત્ ॥૪॥

અર્થ—તમારી પીડામાં હું ભાગીઅણ થઈશ, તમારા દુઃખમાં હું ભાગીઅણ થઈશ, અને તમને ખાવાનું આપીને હું ખાઈશ. એવું યોથું ડગલું ભરતી વખત વહુ બોલે છે.

૫ વર—પ્રજાભ્યઃપંચપદીભવસામામનુવ્રતાભવ.

અર્થ—પ્રજાએને માટે તું પાંચમું ડગલું ભર, અને મારી પાછળ ચાલનારી થા.

૫ વધુ—રુતુકાલેશૂચિસ્નાતા, ક્રીડિતાચત્વયાસહ ॥
નાહંપરંગમિષ્યામિ, વધુર્વૈપંચમેવદેત્ ॥૫॥

અર્થ—રૂતુકાળમાં સ્નાન કરી પવિત્ર થઈને તમારી સાથેજ ફીડા કરીશ, ઓળ કોઈની સાથે નહીં કરું. એવું વહુ પાંચમું ડગલું ભરતી વખતે બોલે છે.

૬ વર—રુતુભ્યઃષટ્પદીભવસામામનુવ્રતાભવ.

અર્થ—રૂતુએને માટે તું છઠું ડગલું ભર, અને મારી પાછળ ચાલનારી થા.

૬ વધુ—હોમયજ્ઞાદિકાર્યેષુ, ભવિષ્યામિસહાયિની ॥
ધર્મર્થકામકત્રીચ, વધુઃષષ્ટપદેવદેત્ ॥૬॥

અર્થ—હોમ યજ્ઞાદિ પુજના ધર્મ કાર્યમાં હું તમને સહાય થઈશ, ધર્મ, અર્થને કામ, એ ત્રિવર્ગનાં સાધન કરવા લાગીશ. આવું વચન છટે ડગલે વહુ બોલે છે.

૭ વર—સલાસપદીભવ, સામામનુવ્રતાભવ.

અર્થ—સાતમું ડગલું ભરતી તું મારી મિત્ર થા, અને મારી પાછળ ચાલનારી થા.

૭ વધુ—ઈહાર્થેસાક્ષિણાવિષ્ણુનાત્વયાનાચિવંચિતા ॥

ઉભયોઃપ્રીતિઃસંભૂતા, વધુઃસપ્તપદેવદેત ॥૭॥

અર્થ—આપણુ બેઉને હવે પ્રીતિ થઇ. આ કામમાં સર્વને સાક્ષી પરમેશ્વર છે. તે અને તમે મને છેતરશે નહીં. આ વચન મહુ સાતમું ડગલું ભરતી વખતે બોલે છે.

વર—પુત્રાન્વિંદાવૈ बहुस्तेसंतुजरदष्टयः ॥

અર્થ—આપણને બહુ પુત્ર થશે અને તેઓ ચીરંજીવી થશે એવું પરમેશ્વર પાસે માગીએ છીએ.

सखायौसप्तपदाबभूवसख्यंतेगमये

सख्यात्तेमायोपंसख्यान्मेमायोष्टा ॥१॥

ऊँ यदेतद्हृदयंममतदस्तुहृदयंतव ॥

यदेतद्हृदयंतवतदस्तुहृदयंमम॥२॥

ममव्रतेतेहृदयंदधातुममचित्तमनुचित्ततवास्तु ॥

ममवाचमेकमनाजुषस्वधर्मावहस्तानियुनक्तुमहम् ॥३॥

અર્થ—આપણે સાત ડગલાં ભરતાં સખા મિત્ર થયાં, હું તાર સખ્ય પાળીશ, તું મારું સખ્ય પાળજે ॥૧॥ જેવું આ મારું મન છે તેવું તાર મન હશે ! ને જેવું તાર મન છે તેવું મારું મન હશે ! ॥૨॥ પતિવ્રત પાળવામાં પ્રભુ તાર મન વાળજે ! પ્રભુ મારા મન પ્રમાણે તાર મન કરજે ! આપણે બેઉ એક મનવાળાં થઇને એક

એકનું વચન પાળવું. સદિમાં ધમ ચક્ર ચલાવનાર પ્રભુ તને મારીજ કરો ! તથાસ્તુ. ॥૩૥॥

ઉપર લખ્યા પ્રમાણે લગ્ન વિધીના વાગદાન, પાણિગ્રહણ અને સપ્તપદી એવા ત્રણ પ્રકારના સંસ્કાર પ્રાચીન કાળથી આજ પર્યંત આપણા આર્ય લોકોમાં કરવામાં આવે છે, એ સંસ્કાર પ્રમાણે જેનાં લગ્ન થયાં ન હોય તે ખરાં વર વહુ શાસ્ત્ર પ્રમાણે ગણાતાં નથી, એમ લોકો માને છે. હવે સમજી અને વિદ્વાન લોકોએ સત્ય અને ન્યાયથી વિચાર કરવો જોઈએ કે આપણા આર્ય લોકોમાં ઉપર પ્રમાણે લગ્ન સંસ્કાર કરતી વખતે વર કન્યાએ જે પ્રતિજ્ઞાઓ કરીછે તેમાંથી તેઓ જીવતાં સુધી કોઈ પ્રકારે મુક્ત (છુટાં) થઈ શકેછે? તેના ઉત્તરમાં સાફ નકારજ નીકળશે. જ્યારે સ્ત્રી અથવા પુરૂષે કરેલી પ્રતિજ્ઞાઓ જીવતાં સુધી રદ થઈ શકતી નથી ત્યારે એક સ્ત્રી હયાત છતાં બીજી સ્ત્રી શી રીતે પરણી શકાય? નાજ પરણાય. અને જે પરણેછે તે છાનામાના રાતની વખતે પરગામ કે ગામમાં બે ત્રણ પોતાના સોબતીને લેઈને જાયછે, અને જેવોતેવો લગ્નવિધી કરીને રાતમાં છાનામાંના પરણીને ઘેર આવે છે. તારે લોકો (આડોશી પાડોશી સગાંસબંધી સર્વ) જાણેછે, શું આ શાસ્ત્ર પ્રમાણે થએલું લગ્ન કહેવાય કે? નાના એતો કણબી કોળીના જેવું નાતરું કહેવાય ! ! ! વાહરેવાહ ભૂદેવો, તમને શાખાશ છે કે આવાં લગ્ન સાચાં ગણીને શાસ્ત્ર પ્રમાણે થએલાં લગ્નને મીથ્યા કરોછો. મીથ્યા એટલાજ માટે કે બીજીવાર પરણવાથી પ્રથમની સ્ત્રીને જન્મારો સંસાર સુખમાંથી રદ જાય છે; પરંતુ તેનું થએલું લગ્ન રદ થઈ શકતું નથી; કારણ કે પતિ મરણ પામેતો તેની પત્નીને ચુડા ભાગવો પડે, માંચુ મુડાવવું પડે, અને એક વરસ સુધી તેના શોકમાં ધરના ખુણામાં ધુંધાઈ રહેવું પડે. મનથી નહીતો લોક લજ્જાથી પણ તેનાથી ધરખાહાર નીકળાતું નથી. આટલું

અધું સંકટ. તેની પ્રથમની સ્ત્રીને અન્ન વસ્ત્રના વાંધા છતાં વેઠવું પડે છે તેટલું બીજા કોઈને વેઠવું પડતું નથી. કેટલાક નિરદય નરો-તો પોતાના અવસાન વખતે પણ તેને ચુડો બાગવા, માથું મુઠાવવા અને ખુણે પાળવા પોતાના ઘરમાં પેસવા દેતા નથી. ધીઃકાર છે એવા આર્યકુળમાં અવતરેલા દુષ્ટોને !! કદાપી એ કાઠી મુકેલી અથવા અનમાનીતી બાયડી તેના પીયરમાં કે કોઈ બીજે તેના રહેવાના ઠેકાણે ગુજરી જાયતો તેના ઘણીના સગાં સંબંધીઓને શાસ્ત્ર પ્રમાણે સ્નાન સુતકાદી આશીર્વાદ પાળવું પડેછે, મુંછો મુંઠાવવી પડેછે. અને તેની પટપીંડાદી મરણક્રીયા પણ કરવી પડેછે, જો કોઈ કુર પુરૂષ દ્વેષથી એ પ્રમાણે ન કરેતો તેની નાત જાતના અને સગા સંબંધીઓ તેનો કોઈ સંસર્ગ કરતું નથી, ને નાતવાળા તેને સુતકી ગણીને નાત બાહાર મુકેછે. છેવટે તેની ઉત્તરક્રીયા કરીને નાતને જ્યારે દંડ ભોજન આપેછે ત્યારે તેને નાતમાં લેછે. માટેજ સ્ત્રીએ પુરૂષ થકી અને પુરૂષે સ્ત્રી થકી મરણ પર્વત જીતાં પડી શકાતું નથી. ગૃહસ્થાશ્રમ પછી વાનપ્રસ્થાશ્રમમાં પણ સ્ત્રીને સાથે લેઈને તીર્થ-યાત્રાદિક કરવા જવું. ફક્ત છેલ્લા એટલે સન્યાસાશ્રમમાં સ્ત્રી, પુત્ર, ધન ઇલાદિ સર્વ સંસાર વ્યવહારનો ત્યાગ કરીને એક ઈશ્વર સાથે યોગ કરી મોક્ષનું સાધન કરવું એવું વેદ શાસ્ત્રમાં કહેલું છે. કદાપી કોઈને વંધ્યા (વાંઝણી) અથવા વ્રત પ્રજા વાળી સ્ત્રી હોય તો પણ તેને દૂર કરીને પ્રજાને વારતે અથવા કામ વાસનાને પૂર્ણ કરવા સાર બીજા અથવા ત્રીજા સ્ત્રી પરણવી એવું શાસ્ત્રકારોએ છુટથી લખેલું હોય એવું મારા જાણવા અથવા સાંભળવામાં આવ્યું નથી. ને કદાપી કોઈ ઠેકાણે છુટ આપેલી હશે તો તે કેવી રીતે કે તે વર વહુમાંથી કોઈના અંગમાં માહા બાધી થાય પતિત થાય, પરદેશ અથવા પરજાતીમાં

નીકળી જાય, વગેરે મોટા દોષ જેનામાં માલમ પડે જેથી કે લગ્ન સમયે થએલી પ્રતિજ્ઞાઓ પાળી શકાય નહીં. અથવા પાળી શકવાનો સંભવ નથી તેવે ઠેકાણે આપેલી હશે, જ્યાં એવી છુટ આપેલી છે ત્યાં બને જણને આપેલી છે એકલા પુરૂષનેજ આપેલી નથી; છતાં પુરૂષો વગર કારણે પૈસાના અને સ્ત્રીઓના મોહથી બીજી સ્ત્રીઓ પરણી શકે છે અને સ્ત્રીને ગમેતેવાં અધરાં અને વ્યાજબી કારણથી કોઈ કોઈ શાસ્ત્રોમાં છુટ આપી હોય તો પણ તેનાથી બીજો પતિ થઈ શકતો નથી. તો પુરૂષથી બીજી સ્ત્રી કેમ કરી શકાય? તેનો કોઈ તપાસ કરતું નથી. તેમ તેનો કોઈ બદોબસ્ત પણ કરતું નથી “જેનો આગવો આંધળો તેનું લશ્કર કુવામાં પડે” એ કહેવત પ્રમાણે જે નાતના આગેવાનોજ એવા હોય એટલે બીજા તેનું દેખાદેખી તેવું કરે એમાં નવાઈ જેવું નથી. જે ગામમાં સંઘળા ચોર હોય તે ગામમાં ન્યાય કરનાર કેને લાવવો. “યથા રાજા તથા પ્રજા” જેવા રાજા તેવી પ્રજા, વરની મા છટેલી હોય ત્યાં જનરડીને શો વાંક? નાતના આગેવાનો પોતેજ એવા હોય તો પછી બીજાઓને કોણ કહી શકે. આવાં આવાં કારણોથી ઔદિય જેવી મોટા જથ્થા વાળી ન તો જે શહેરોમાં હોય છે ત્યાંની નીરપરાધી અબળાઓ મહામહા દુષ્પ બોગ વેછે તેમના ઉપર તેમના નિર્દય નાતિજાઓની નજર બીલકુલ જતી જ નથી એ ધણું દિલગીર થવા સરખું છે.

વળી અગ્નીહોત્ર, મહાદ્રાદિ વિષ્ણુયજ્ઞ, યાગ, વૈશ્વદેવાદિ હોમ-દેવપુજા ઇત્યાદિ ધર્મક્રિયામાં અથવા પિતૃ કાર્યમાં એકજ જેષ્ઠ પત્નીને સાથે રાખીને તે ક્રીયાઓ કરવામાં આવે છે. બીજી સ્ત્રીઓ તે કામમાં ઉપયોગ આવતી નથી, તેમ તેમને તેમના ધણીની સાથે તે ક્રીયા કરવાનો શાસ્ત્ર પ્રમાણે અધિકાર પણ નથી. માટે પ્રથમની સ્ત્રી સીવાય બીજી કોઈને અર્ધાગનાનું વિશેષજ્ઞ જેડી શકાતું નથી.

(૨૯)

આમળના વખતના રામાયણ અને મહાભારતાદિ ઇતિહાસનાં પુસ્તકો ઉપરથી જણાય છે કે કેટલાક ક્ષત્રી રાજાઓ દશરથાદિકે એક કરતાં વધારે સ્ત્રીઓ પરણેલી હતી અથવા હરણ કરીને લાવેલા હતા એવો લેખ નીકળેછે; પરંતુ કોઈ ઋષીના ઘરમાં બે અથવા અધિક ઋષીપત્નીઓ એ પ્રમાણે હતી એવું જોવામાં આવતું નથી. તેથી એમ કહી શકાય છે કે બ્રાહ્મણોને બે સ્ત્રીઓ પરણવાનો અધિકાર નથી. કદાપી કોઈક રૂપીનું અધિક સ્ત્રી કરવાનું મત હશે તો તે ગૌણપક્ષ છે ઉત્તમ નથી. ક્ષત્રીઓ અધિક સ્ત્રીઓ કરતા હતા ને હાલપણ કેટલાક કરેછે પરંતુ પટરાણીતો પહેલી પરણેલી સ્ત્રીજ કહેવાય છે અને તેનાજ પુત્રને રાજ્યાધિકારનો રાજ્યાભિષેક થાયછે, જેટ રાણીનો પુત્ર યુવરી જાય અને બીજા છોકરાઓ રાજ્ય કરવાને લાયક હોય તોપણ જ્યાંસુધી પેલા પુત્રની પટરાણીનો પુત્ર હોય તો તેજ રાજ્યગાદીનો વારસ ગણાય છે, બીજાઓ ગણાતા નથી. તેજ પ્રમાણે પરદેશી રાજાઓમાં પણ વહીવટ ચાલેછે. પાટવીથી જે નાના હોય તેમને તો ફક્ત જવાબ મળેછે. રાજ્ય મળતું નથી.

બ્રાહ્મણોમાંથી કોઈ બ્રાહ્મણને એક કરતાં વધારે સ્ત્રીઓ હતી, એવા દાખલા શ્રુતિ, સ્મૃતિ, પુરાણ કે ઇતિહાસ વગેરે કોઈ ગ્રંથોમાં મળતુંકરીને કોઈ ઠેકાણે જોવામાં આવતા નથી. જ્યાં જોઈએ ત્યાં એક પતિ પત્નીનું જોડું જોવામાં આવેછે. જ્યારે સિદ્ધપુરમાં મૂળરાજાએ બ્રાહ્મણોને યજ્ઞ કાર્ય સારૂ તેડાવ્યા તે વખતે પણ સઘળા બ્રાહ્મણોને એક એક સ્ત્રી હતી એવું શ્રીરથળ પ્રકાશ અને ઔદીચ્ય પ્રકાશ નામના બે ગ્રંથો છે તેમાં કોઈ ઠેકાણે કોઈ બ્રાહ્મણને બે સ્ત્રીઓ હતી એવો લેખ નીકળતો નથી. શાકે ૧૭૦૦ ના વર્ષમાં રચેલો શ્રીવેણીદત્ત યાચીકનો ઔદિચ્ય પ્રકાશ નામનો ગ્રંથછે તેના છેલા

એટલે આરમાઉદલાસ (અધ્યાય) માં રાવળ, વ્યાસ, મેહેતા, જાની, જોશી, દવે, ત્રવાડી, ઉપાધ્યાય, પાઠક, પંચોળી, આચાર્ય, પંડીત, હાદર વગેરે અટકોના બ્રાહ્મણોની સ્ત્રીઓના રૂપ ગુણનું વર્ણન કરેલું છે, તેમાં સઘળે ઠેકાણે એક વચન લગાડેલું છે. કોઈ ઠેકાણે દ્વિ વચન કે બહુ વચન દેખાતું નથી. સઘળા બ્રાહ્મણો જ્યારે પોતા પોતાને આપેલાં ગામો પ્રત્યે જવા લાગ્યા, ત્યારે મૂળરાજની રાણીએ દરેક અટકવાળાનું નામ દેખતે તેના રૂપ ગુણનું વર્ણન કરીને આ રાવળની સ્ત્રી, આ મેહેતાની સ્ત્રી, આ જાનીની સ્ત્રી, એ પ્રમાણે લખેલું છે, કોઈ ઠેકાણે રાવળ, જાની, મેહેતા કે દવેને બે સ્ત્રીઓ હતી એવું લખેલું નથી હાલમાં જે બ્રાહ્મણોમાં બે ત્રણ બાઈઓ પરણવાનો ચાલ પડી ગયો છે તે કેવળ અર્ધમ, અન્યાયને અનીતિને કિતેજન આપનારો છે, શાસ્ત્રાધારનો નથી.

પ્રકરણ બીજું.

નિતી અને ન્યાય.

આપણા આર્ય દેશમાં આર્યવંશી ક્ષત્રી રાજાઓનું રાજ્ય હતું, ત્યાં સુધી બ્રાહ્મણો વેદશાસ્ત્ર સંપન્ન હતા. તેનું કારણ તે રાજાઓની સહાયતાને લીધે તેઓ તથા તેમના પુત્ર પૌત્રાદિષ્ટભર્યવ્રત પાળીને સંપૂર્ણ વિદ્યાભ્યાસ કરતા હતા. પછી મોટી ઉંમરે પોતાના સમાન કુળ, રૂપ, અને ગુણવાળી કન્યા શોધીને તેની સાથે લગ્ન કરતા હતા. તેથી તેમને સંસારસુખનો અતિ ઉપયોગી લાભ મળતો હતો. એ સઘળી હકીકત ઉપર લખવામાં આવી છે. પરંતુ જ્યારથી આપણા દેશમાં અન્ય દેશના અને અનાર્ય (પરધર્મના) લોકો રાજ્ય કરવા લાગ્યા, ત્યારપછી બ્રાહ્મણનું પ્રબળ ઓછું થવા લાગ્યું અને તેઓ-

માંથી વેદશાસ્ત્રનો અભ્યાસ ધીમે ધીમે ઝાઝો થતો ગયો તે એટલે સુધી કે તેમાંના કેટલાક બ્રાહ્મણો તો છેક અક્ષર શુન્ય એટલે કાળા અક્ષરને કુરી મારે એવા થઈ ગયા, અને બ્રહ્મચર્ય પાળવાનું બંધ થયું. એટલે નાનપણમાં પરણાવી ધરસંસારમાં નાંખવા લાગ્યા, તેથી શાસ્ત્ર મર્યાદા ભૂલીને રૂઢી માર્ગને પકડ્યો. એ રીવાજ ગાડરીઆ પ્રવાહની માફક ચાલવા માંડ્યો, ઉદર પોષણને સાર નિતી અને ન્યાયનો વિચાર ન કરતાં બીક્ષાવૃત્તી, રસોઇ, પાણી ભરવું, ઘોતીયાં ઘોવાં, કાશદું કરવું ઇત્યાદિ દાસત્વના ધંધા કરવા લાગ્યા. પણ આજ સુધી કોઇએ તેનો વિચાર કર્યો નહીં. તેથી તેમના સંસારસુખમાં ખામી પડવા લાગી. નાનપણમાં વગર સમજમાં પરણેલાં છોકરાંનો સ્વભાવ એક ખીન્નથી વિદ્યા, વિનય, રૂપ, ગુણ અને આચરણમાં વિરૂદ્ધ હોયતો મોટપણમાં એટલે જીવાનીમાં તેમને બનતું નથી. એટલે જે પુરૂષને ખીજી કન્યા મળી શકે છે તે ફરીથી પરણે છે, એટલે નવી માનીતી થાય છે અને જીની અળખામણી થાય છે. જીનીને અનંવચ્ચ પણ બરોબર આપતા નથી, તેથી તે ખીચારી ધણી હેરાન થાય છે. છેવટે જ્યારે તેને ધણું દુઃખ પડે છે ત્યારે પોતાના બરણ પોષણને સાર પોતાના ધણી ઉપર સરકારમાં ફરીયાદ કરે છે તેથી સરકારમાં અને લોકોમાં તેની બહુ ફજેતી થાય છે, આબરૂના કાંકરા, ને કોઈ દિવસ ઝંપીને ખેંસવાનો વખત આવતો નથી. કદાપી બને સ્ત્રીઓને ધરમાં ભેંગી રાખે છે તો બને શોકયોને બનતું નથી, ને રોજ કજીઆ કલેશના ઝઘડા મચ્યા કરે છે, તે સર્વકોઇની જાણ બહાર નથી. એ સધળો બાળ લગ્નનો પ્રતાપ જાણવો. બાળ લગ્ન થવાથી જીવાનીમાં ખીજીવાર લગ્ન કરવાનાં કેટલાંક કારણો આપણા જોવામાં આવે છે તે નીચે દર્શાવું છું.

૧ જે લોકો ધનવાન કે કુળવાન હોય છે તેમાંના કેટલાક પોતાનાં છોકરાંને નાનપણમાં બણાવવા કે સારૂ શિક્ષણ આપવાની કડાકુટ નહીં કરતાં લાડમાં ને લાડમાં ઉછેરી સાત આઠ વરસનેક થાય, એટલે જનોઈનો ધાગો પહેરાવી દશ વરસની અંદર તેને પરણાવવાનો લાહાવો લેછ લેછે. કેટલાકતો જનોઈ દીધાં પેહેલાં તેને સારૂ કન્યા શોધીને તેની સાથે સગાઈ કરી રાખેછે એટલે છઠે કે આઠમે વરસે જનોઈ દેધને તુર્ત પરણાવી દેછે. પછી વર મરો કે કન્યા મરો જે થવાનું હોય તે થાય. નાનપણમાં તેમના ગુણ ક્ષેપ જોવામાં આવતા નથી બાર તેર વરસનાં થાયછે એટલે કન્યા મોટી થઈ જાયછે અને છોકરો નાનો રહેછે તેથી તેમનું કળેડું બનેછે, “ધરમાં કળેડું તેનું બહાર વગોણું” એ કહેવત પ્રમાણે છોકરો પોતાની વહુ ઉપર બહુ ચીડાયછે. તેથી એક બીજાને બનતુ નથી. આગળ જતાં તેઓનામાં દ્વેષભાવ ઉત્પન્ન થાયછે. અને રોજ ધરમાં કલેશકંકાશ થયા કરેછે. આખરે પેલો છોકરો બીજાવાર પરણેછે. અને પ્રથમની સ્ત્રીનો જન્મારો બર્થ જાયછે.

૨ જે ગામ કે શહેરની નાતમાં કન્યાઓની છત (સંખ્યા) વધારે હોયછે ત્યાં પોતાની દીકરીનું હિત વિચાર્યા વિના પૈસા આપીને અથવા લેધને પોતાની દીકરીને સોડ્ય ઉપર પરણાવે છે એટલે પોતાનો સ્વાર્થ સાધીને બીજાનો બગાડે છે. પછી પોતાની દીકરીને સુખ થાયકે દુઃખ તેની તેઓ પરવા રાખતા નથી.

૩ કન્યાની છતવાળા ગામોની નાતોમાં કેટલાક નિરંદોગી, ન-શીકરા, અને નફ્ટ નરો પોતાની પ્રથમની સ્ત્રી સારી (રૂપગુણયુક્ત) સુશીળ હોવાછતાં કમાવાની શક્તી ન હોવાથી પૈસાની બાલએ તેને

કાઠી મુકીને ખીજવાર પરણેછે, તેના પૈસા ખુટ એટલે તેને પીઅરથી ખીજ પૈસા લાવવાનું કહેછે નહીં તો કાઠી મુકું એવી ધમકી આપેછે. જે લાવેતોડીક નહીં તો વળી ત્રીજવાર “ચઢો વરઘોડે ને વાંકે અંખોડે”

૪ લોકોમાં ગણુતા કુળવાન પછી તે મુર્ખ (વિદ્યાહીન) અંન-વસ્ત્રને આપર વિનાના, વ્યસની, વ્યભિચારી કે દુરગુણી હોય તો પણ તેવા અનાડી નાના, મોટા કે ૮૦ વરસના ડોસાને પોતાની કુમળા કન્યા આપવા સાર ઉપરાઉપરી દુદાની પેઠે દીવામાં ઝંપલાવાને કુદી પડેછે. પછી તેમની દીકરીઓને પીયરમાં દહાડા કાઢવા પડેછે.

૫ જે ધનવાન હોયછે પણ વિદ્વાન નથી, તે પોતાના શોખને વારતે એક કરતાં વધારે સ્ત્રીઓ પરણેછે.

૬ જેની પ્રથમની સ્ત્રી દેખાવમાં રૂપાળી ન હોય, રોગવાળી હોય, વંધ્યા એટલે વાંઝણી જેને છોકરાં થતાં ન હોય, ત્રત પ્રજાવાળી એ-ટલે મુવેલાં છોકરાં અવતરતાં હોય, અથવા થઈને મરી જતાં હોય, એવી સ્ત્રીઓના ધણી, કામાંધ પુરૂષો, જે સ્ત્રીને છોડીઓની પ્રજા છે. પણ છોકરો નથી તેથી છોકરાની આશાવાળા ખીજવાર પરણેછે.

૭ કેટલાક મીથ્યાભિમાનને લીધે પોતાને સારા કુળવાન દેખા-ડવા સાર ખીજવાર પરણેછે.

ઉપર લખેલાં કારણો શિવાય ખીજાં અનેક કારણો અથવા બહાનાં બતાવીને હાલના સમયમાં આપણા આર્યલોકો તેમાં વિશેષે કરીને ગુજરાતના સિદ્ધપુર અને અમદાવાદના ઔદિચ્ય સદસ્ય બ્રાહ્મણોમાં એક ઉપર ખીજ અને ખીજ ઉપર ત્રીજ સ્ત્રી પરણવાનો રીવાજ વધી પડ્યોછે. તેથી તેમની સ્થિતિ ધણી ખરાબ થતી જાયછે. અને આ-ગળજતાં આ રીવાજ જનરી રાખશે તો વધારે ખરાબ થશે એ તે-

મને પરમેશ્વરની તરફથી મોટી શિક્ષા છે એમ સમજવું.

ન્યાય, નીતિ અને શાસ્ત્ર એ ત્રણ પક્ષથી એવું સિદ્ધ થાય છે કે પુરુષ જ્યાંસુધી પોતાના કુટુંબનું બરણપોષણ કરવાને શક્તિમાન થયો નથી, ત્યાંસુધી તેણે સ્ત્રી પરણીને ધરસંસાર માંડવો નહીં. પોતાનાં સ્ત્રી પુત્રાદિનું બરણપોષણ, દ્રવ્યોપાર્જન કર્યાવિના શી રીતે થઈ શકે ? દ્રવ્યોપાર્જન કરવાનું મુખ્ય સાધન વિદ્યા છે. જ્યાંસુધી વિદ્યા સંપાદન કરી નથી ત્યાંસુધી તેને ધનની પ્રાપ્તિ થવાની નથી. “વસુ વિના નર પશુ” સમાન જાણવા, માટે આપણા લોકોમાં પણ વિલાયતના અંગ્રેજોની માફક જે પુરુષ પોતાના કુટુંબનું બરણપોષણ સ્વપરાક્રમથી કરી શકે એવા હોય, તેનેજ કન્યા આપવી એવો પ્રાર્થ થાય તોજ આપણા લોકનું સંસારસુખ વધે. વિશ્વંતુર્શર્મા નામના પંડીને પોતાના રચેલા હિનોપદેશ નામના પચતંત્ર ગ્રંથમાં વિદ્યા, વિશે લખ્યું છે કે—

વિદ્યાદદાતિવિનયં, વિનયાદ્યાતિપાત્રતાં ॥

પાત્ર ત્વાદ્ધન માપ્નોતિ, ધનાદ્ધર્મતતઃસુખં ॥૧॥

વિદ્યા સંપાદન કરવાથી વિનય (નમ્રતા) પાણું આવે છે, વિનયથી પાત્રતા એટલે લાયકપણું આવે છે. અથવા હરેક કામ કરવાને યોગ્યતાવાળો ગણાય છે. પાત્રપણાથી દ્રવ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને ધનથી સંસાર વ્યવહારના સધળા ધર્મ સાચવી શકાય છે, અને ધર્મ સાચવવાને અથવા પાળવાને સમર્થ થયો એટલે તેને સુખ મળે છે. માટે સુખનું મૂળ વિદ્યા છે. વિદ્યા સંપાદન કર્યાવિના સંસાર સુખ ભોગવવાની ઇચ્છા રાખવી મિથ્યા છે.

એ સ્ત્રીઓ કરનાર પુરૂષ વિદ્વાન કે મુર્ખ ગમેતેવો હોય તો પણ તેને કેટલાં દુખ સહન કરવાં પડેછે તે હવે પ્રગટ કરૂંછું.

૧ કેટલીક સ્ત્રીઓની મુર્ખતાને લીધે તેમના ઝઘડાનું નિરાકરણ ગમે તેવો વિદ્વાન અને ડાહ્યો હોય તોપણ તેનાથી થઈ શકતું નથી, તેથી તે હમેશાં ચીંતામાં ને ચીંતામાં મુકાતો જાય છે કેહેવતછે કે “એ ગોરીનો નાવલો જાણે હરાયું ઢોર.”

૨ અનમાનીતી સ્ત્રીને ધરમાંથી કાઢી મેલે છે, અથવા તેને ખોરાકી પોશાકી આપતા નથી તો તે પોતાને સાર અનવસ્થાની ફરિયાદી સરકારમાં કરેછે. સરકાર તેના ધણીને સમન કરી કોરટમાં બોલાવે છે, અને તેની ખોરાકી પોશાકીનું હુકમનામું તેના ધણી ઉપર કરી આપે છે, મારામારી કે બીજા ગુનો થયો હોયતો દંડ અથવા કેદની શિક્ષા પણ તેને ભોગવવી પડે છે. હુકમનામા પ્રમાણે દર મહીને પૈસા ન આપેતો સરકાર તેની મીલકત જપ્ત કરીને તેમાંથી જે પૈસા ઉપજે તે તેની ધણીયાણાને ખોરાકીને સાર આપે છે. તેથી તે પુરૂષને કેટલું હેરાન થવું પડેછે. તે જેને વીતે તેજ જાણે.

૩ કેટલીક સ્ત્રીઓને તેમના ધણીની તરફથી ખોરાકી પોશાકી નહીં મળવાથી, પોતાના પતિની આખર ને નુકશાન લગાડવા સાર બીજા કોઈ બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રી, વાણીઆ કે કણબી પાટીદાર વગેરેના ધરમાં રસોઈ વગેરે હરેક હલકું કામકાજ કરવા નોકર તરીકે રહે છે.

૪ કેટલીક કામાતુર સ્ત્રીઓ પોતાના ધણીને એ ખાચીઓના સખખથી પોતાની કામવાસના પુરી ન પડવાથી તે અનેક પ્રકારના કુછંદમાં પડે છે, અભિચારીણી યાય છે, અથવા કોઈ બીજા પુરૂષને ભેઈને નીકળી જાયછે, આથી સાસરા તથા પીઅર એ બન્ને કુળને

કાળું લાંછન લાગે છે. એટલે બેમાંથી એક કુટુંબવાળાથી મેં જાંચુ કરીને બોલાવું નથી.

૫ કેટલીક સુશીળ અબળાઓ પોતાનાં માતા પિતાની આજર ઉપર નજર રાખી જુદી એક ઓરડી બાંહે લેઈ તેમાં દળવું, ખાંડવું વગેરે મેહેનત મજૂરીનો ધંધો ઘેર બેઠાં જ મળે તે કરીને પોતાનું ગુજરાન ચલાવે છે, અને અવતાર સુખે દુઃખે પુરો કરે છે.

૬ કેટલીક બીચારી પીઅરમાં ને પીઅરમાં બાઈ ભોખાઈનાં મેણાં ટુંણાં ખાઈને તેમનો કામધંધો કરી પેતાનો ઓશીઆળો અવતાર પુરો કરેછે. આવી સ્ત્રીઓને સુખનો સ્વપ્ને દુર્લભ હોયછે પણ દુખના તો પોટલે પોટલા તેના શીરઉપર પડેલા આપણી નજરે જોઈએ છીએ.

ઉપર લખ્યા પ્રમાણે એક કરતાં વધારે સ્ત્રીઓ પરણુનારા પુરુષોના અને તેમની નારીઓના બવાડા આપણી નજર આગળ તાદ્રશ્ય જોવામાં આવેછે તે ન્યાય તથા નીતિથી કેટલું વિરુદ્ધ છે તે વાંચનાર ગૃહસ્થોના વિચારમાં સેહેલથી આવ્યાવિના રહેશે નહીં.

હવે એક કરતાં વધારે સ્ત્રીઓ કરનારની કેટલીક કહાણીઓ, વાત્તા પ્રધાતને સાર નીચે પ્રગટ કર્યું તે ઉપરથી બે ખાયડીઓવાળા પુરુષને કેટલું વીતકણ વીતેછે તે સાર જણાઈ આવશે.

ઈશિપનિતિમાં બે ખાયડીઓના ધણીની એક વાત લખેલી છે તે સરવને જાણવા સાર નીચે લખ્યું—એક પુરુષને બે ખાયડીઓ હતી, એક મોટી પોતાની બરોબર ઉમરની અને બીજી નાની જુવાન હતી, અને સ્ત્રીઓની સાથે વારાફરતી સુવા જતો હતો. મોટી સ્ત્રીના મનમાં એવો વિચાર આવ્યો કે ધોળા વાળ એ મારા

ધણીનું ભુવણુ છે માટે કાળા વાળ સારા દેખાતા નથી માટે તેના વારાને દિવસે પોતાનો ધણી ન જાણે એમ તેના ઊંધ્યા પછી કાળા વાળ વિંચી વિંચીને ખુંટી નાંખતી હતી. જુવાન સ્ત્રીનો વારો આવે ત્યારે તે એમ ધારતી હતી કે આ ઘોળા વાળથી મારો ધણી ધરડો દેખાય છે ને હું તો જુવાન છું માટે ઘોળા વાળ ખુંટી નાખું તો સારું એમ ધારીને રાતે પોતાનો ધણી સુધ જાય એટલે ઘોળા વાળ ખોળીને તે ન જાણે એમ તોડી લેતી હતી. એ રીતે કટલાક દિવસ પછી તેના માથાનો એક વાળ પણ રહ્યો નહીં. ખોડીએ ખટાક બની ગયો ! જુઓ માઇની શોભા.

ખીજ એક દંત કથા એવી ચાલે છે કે—સિદ્ધપુરના એક ઔદિય બ્રાહ્મણને બે બાયડીઓ હતી. બેઉ બાયડીઓને તે ભેગો રાખતો હતો, એટલે ખાવાપીવાનું ભેગું પણ સુવા બેસવાનું જુદું હતું. મોટી માળ ઉપર સુતી અને નાની નીચેના ઓરડામાં સુતી હતી, એક દિવસ ભૂદેવ ભૂખ્યા તર્પ્યા બારણે બટકીને રાતે પોતાને ઘેર આવ્યા ઘેર આવીને વાળુપાણી કરી મેડાઉપર સુઈ રહેવા જતા હતા એટલામાં નીચેવાળી નવી સ્ત્રીએ આવીને તેના પગ પકડ્યા, ને કહેછે કે ઉપરવાળી તો હવે ધરડી થઇ, ને હું તો જુવાન છું માટે મારે તો બાયડાવિના ચાલે નહીં માટે મારે ત્યાં રહો એવું સાંભળીને ઉપર વાળી ધડબડ ધડબડ આવતીને પોતાના ધણીના માથાની ચોટલી ઝાલી, ઉપરથી ચોટલી ખેંચે ને નીચેથી પગ ખેંચે એમ માહરાજની તો તાણાતાણ થઇ રહી. અને વચમાં ભૂદેવ તો લટકવા મંજા, એટલે ખીચારા બ્રાહ્મણે ખુમ પાડી કે ઓ મારા બાપરે હું તો મરી ગયો, ધાળે રે ધાળે ! એ ખુમ સાંભળીને તેના આડોશી પાડોશી

દોડી આવ્યા ને જુએ છે તો બાઈના બે આપડીઓના વચમાં આવ્યા હવાલ દોઢા. પછી તેને બેઉ જણીઓના હાથમાંથી છોડાવીને પાડોશીઓ પોતાના ઘરમાં લેઈ ગયા અને તે દિવસનો કજીઓ પતાવી દીધો.

ત્રીજી એક અમદાવાદના ઔદિચ્ય સહસ્ત્ર બ્રાહ્મણની સાંભળવામાં આવી છે તે સાચી જુઠી તો ઈશ્વર જાણે પણ લોકો કહે છે કે—આગળ કેટલાંક વરસ ઉપર એક સખસ ત્રણ સ્ત્રીઓ પરણ્યા હોતો, તે ઘણો કુળવાન તો નહોતો પણ આપદાદાની આખર, પૈસો અને પોતાના સારા ધંધાને લીધે સુખી હતો, નાનપણમાં તેના મા બાપે પરણાવેલી વહુ કાળી અને મો ઉપર શીળીનાં ચાઠાંવાળી હતી તેથી તે બાઈ સાહેબને ગમતી નહોતી, પણ એ બાઈ એવી તો પવિત્ર, પતિવ્રતા, ડાહી, અને ઘરના હરેક કામકાજમાં કુશળ હતી કે તેનાથી તેને ઘરમાંથી કહાડી શકાઈ નહીં ઘરનાં સવળાં માણસોનું હેત તેના ઉપર હતું, પણ તેના ઘણીને તેનું મો ગમતું નહતું. મા-બાપના ગુજરી ગયા પછી બાઈબંધ દોરતદારોએ ઉશ્કેરીને બીજી વાર પરણવાને બાઈસાહેબને તૈયાર કર્યા, પછી ૧૬ વરસની જુવાન વછેરા જેવી રૂપાળી કન્યા જોઈને મહારાજ બીજીવાર પરણ્યા, પછી એ મોહતી રૂપના મોહમાં લપટાઈને તદ્દરૂપ બની ગયા, રૂપાળીબાતો ગુલાબના ફુલની માફક ખુબ બીલ્યાં, “પણ ધણું કરે તે થોડાને વાસ્તે” એ કહેવત પ્રમાણે પેલી જુનીને ઘરમાંથી કહાડવા સાર ઘણાય ઉપાય કરે પણ એકે રીતે ફાવે નહીં. કારણ તે તો બીચારી નાનપણથી ઘરનું હરેક કામ સંભાળીને કરે અને ઘણીની આજ્ઞા પ્રમાણે વરતે તેની શોક્ય છાંડયુ, ગજેલું, ટાકું, વાશી જેવું હોય તેવું ખાજે ખાવાનું આપે તોપણ ખાય, અને કોઈના આગળ કશી ધરની વાત

કરે નહીં, તેથી તેનો ધણી તેના વાંકવિના કાંઈ તેને કહે નહીં, રાત પડે એટલે હાથમાં માળા લેઇને તે બીચારી પરમેશ્વરના નામની પાંચ માળાઓ ફેરવીને સુઈ જાય, પણ રૂપાળીઆતો ધણીની માનીતી એટલે તેના બાઈબંધ દોસ્તદારની સાથે વાતો કરે, હશે મસ્કરી ઠઠા કરે ને સારે નરને ટાંછે પણ તે બનીઠણી ઠસો કરીને આંખોના ઉલાળા ફેરવતી જાય પણ તેના ધણીથી તેને કાંઈ કહી શકાય નહીં. એમાંથી એ બાઇનો બગડવા લાગ્યાં. પછી તેને માલમ પડ્યું કે આ બઈરી તો આપણી આખર ગુમાવે એવી છે તેથી ધીમે ધીમે કબજો કરવા માંડ્યો. પણ પ્રથમથી છુટી પડેલી તે હવે હાકમાં રહે ? ૨૫ વરસની થઇ પણ કાંઈ સંતાન થયું નહીં એટલે લુવા, જતી, દોરા, ધાગા, ચીડી, મંત્ર, જંત્ર, જપ, હોમ, પાઠપુજા, બાધા, આખડી વગેરે જેટલું કરવાનું હતું તેટલું કરી ચુકી, પણ સંતાન થયું નહીં. એટલે તેની સલાહ લેઇને મહારાજ ત્રીજવાર પરણ્યા, ત્રીજવારની બાયડી પ્રથમની મોટી વહુ જેવી સુશીળને પવિત્ર નીવડી તેને અને મોટીને બનવા લાગ્યું. તેથી પેલાં વચલાં શેઠાંણીની આખમાં અદેખાઈ આવવા લાગી તેથી નાની અને મોટી બંને સાથે રોજ કજીઓ કરે અને ધણી સાથે પણ બાઝે તેથી તેનો ધણી અકળાઈને પેલાં રૂપાળી શેઠાંણીને સમજાવીને જીદાં રાખ્યાં; ઇશ્વર ઇચ્છાથી નાનીવહુને શ્રીમંત આવ્યું, અને તેને છોકરાં થવા લાગ્યાં તે મોટી પોતાના પેટનાં પ્રમાણે માનીને સારી સંભાળથી ઉછેરીને મોટાં કર્યાં, તેથી વચત્રીને ઝેર અને અદેખાઈ આવવાથી તે છોકરાંને મારી નાંખવા કામણુ ટુંમણુ ટુચકા વગેરે કરી ચુકી. પણ “રામ રાખે તેને કોણુ મારનાર છે” એ કહેવત પ્રમાણે એક છોકરું મરી ગયું.

ને બાકીનાં જીવ્યાં. પ્રથમનું છોકરું ગુજરી ગયું તેનું કલંક એ રૂપાળી શેઠાણીને માથે આવ્યું તેથી તેના ધણીએ તેની ખોરાકી પોશાકી બંધ કરી એટલે તેણે સરકારમાં ફરીઆદી કરીને ખોરાકી પોશાકીનું હુકમનામું કરાવ્યું. તેનો ધણી રસ્તે જતો હોય તો તેનો છોડા પકડીને તેની સાથે લડે ને ગાળો દે એ તમાસો જોવાને લોક બરાય છેવટે તેનો ધણી ગુજરી ગયો ત્યારે અંપવાળીને બેડી.

એવી રીતના અનેક દાખલા ધણા જોવામાં આવે છે તોપણ એ નહારા રીવાજનો ત્યાગ કરતા નથી. આ રીવાજથી આપણું લોકોની કંટલી ખરાબી થઇ છે અને થાય છે, તે સર્વ લોકો સારી પેઠે જાણે છે એટલે તેનું વધારે વિવેચન કરતો નથી.

અર્થ શાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે પૈસા કમાવાની શક્તી હોય તો પુરૂષે એક પત્ની પરણવી તેને પ્રજા થાય તો વધારે પ્રજાની ઇચ્છા કરવી નહીં. કમકે તે સારી નીવડશે કે નહીં તેનો બરસો નથી. વધારે પ્રજાથી પૈસાની ખુવારી થાય છે માટે જેમ થોડી પ્રજા હોય તેમ સાફ, તેમ વધારે સ્ત્રીઓ પરણવાથી પણ દુનીયામાં પોતાને તથા પરને હાની કરતા છે તે એવી રીતે કે—

૧ લોકોમાં ચાલતી કહેવત પ્રમાણે “જે હાથી રાખવા ને બે બાયડીઓ પરણવી એ સરખું છે.” કારણ કે બે બાયડીઓનું ખરચ બે હાથી સરખું છે, માટે સમજી માણસે બે ઐરીઓ કરવી નહીં.

૨ બે બાયડીઓના ધણીથી બન્ને સાથે સરખી રીતે રહેવાનું નથી, નવી વાહાલી તો જુની અળખામણીને જુની વાહાલી તો નવી અળખામણી તેથી બન્ને બાયડીઓ અંખીને બેસતી હોય કે સંપ

સલાહથી વર્તતી હોય એવા દાખલા તો કવચિત જોવામાં આવતા હશે. પરંતુ એમાંથી પુરૂષ કે સ્ત્રીઓ કોઈને સુખ મળતું નથી.

૩ કોઈ પુરૂષ એક બાવડીઓને સરખી ગણતો હોય અને બન્ને સખીને રહેતી હોય, અને તેમને દીકરી દીકરાનો પુરુષ જ વિસ્તાર થયો હોય તો તેમનાં બરણ પોષણ કરવામાં શક્તી કરતાં અથવા આવક કરતાં વધારે ખર્ચ કરવું પડે છે, તેમાં ધરની મુડી ગુમાવીને દેવાદાર થવું પડે છે, તેથી આખરે દેવાળું નીકળી ગુજર્યા પછી સ્ત્રીઓ અને છોકરાં બીખારી થઈ જાય છે.

૪ બન્ને ઐરીઓના મનમાં એવી આકાંક્ષા (દમ્બા) ઉત્પન્ન થાય છે કે, મારો ધણી મારે વશ થાય તો પછી મારૂં ચલણ ધરમાં ચાલે તેથી બન્ને શોકો એક બીજાથી વિરુદ્ધ છાનીછાની પોતાના ધણીને વશ કરવાના ઉપાય કરવા સાથે કેટલીક એવી નહારી રાંડોને પુછીને અથવા બટકતા બ્રાહ્મણ, જતી, ભુવા વીગરે ધુતારા લોકો પાસે જઈ તેમને પૈસા આપી અથવા તેમની હરેક બીજી જાણસા પુછી કરી, દોરા, ચીઠી, ઓસર, ઉપચાર, બાધા, આખડી વગેરે કરાવે છે. તેમાં કેટલેક ઠેકાણે એવો બનાવ બને છે કે, ખવરાવાની ચીજમાં કાંઈ ફરફાર થવાથી એ બેની વચમાં ત્રાંજ તેમના ધણીનું મોત થાય છે. અને એકેનું કાર્ય સિદ્ધ થતું નથી.

૫ વધારે સ્ત્રીઓ પરણવાથી નાતમાં એકંદર કન્યાઓની અછત અને દ્રવ્યની હાની થતી જાય છે.

ઉપર લખ્યા સિવાય દુનિઆમાં પુરૂષ અને સ્ત્રીની સંખ્યા વસ્તીના પ્રમાણમાં ઇશ્વરે સરખી ઉત્પત્તિમાં રાખેલી છે તેમાંથી વિધવા અને જન્મ કુંવારી રહેલી તથા એક પૂરૂષે એક કરતાં વધારે સ્ત્રીઓ

પરણેલી એટલી સંખ્યાની બરોબર પુરૂષની સંખ્યામાંથી કુંવારા અથવા વાંઢા રહેવાના એમાં નવાઇ જોવું નથી. વાંઢા પુરૂષો અને ધણી વિનાની સ્ત્રીઓ કામાગ્નીના અતી પ્રબળ ઉન્માદથી અભિચારાદિક અનેક પ્રકારનાં અનીતિનાં નીચ કર્મ કરવાને પ્રવૃત્ત થાય છે. અને તેમના સંગથી કેટલાંક ગૃહસ્થાશ્રમી સ્ત્રી પુરૂષો પણ કુછંદમાં પડી ખરાબ થાય છે, પુરૂષ કરતાં સ્ત્રીઓ વધારે અજ્ઞાન હોય છે તેથી કામ વિલાસાદીકની વાતો તથા એટલા સાંભળીને તથા જોઈને તેમનામાં કામોદ્દીપક તથા વ્રેહેનો વિશેષ વધારો થતો જાય છે તેથી તેઓ હરેક ઠેકાણે જટવારમાં ફસાઈ પડે છે. એક સ્ત્રી એક દિવસમાં ઘણા પુરૂષોને ભોગવી શકે છે પરંતુ એક પુરૂષથી એક દિવસમાં ઘણી સ્ત્રીઓની સાથે સંગ થઈ શકતો નથી. ઘણી ખરી સ્ત્રીઓ શાસ્ત્ર મર્યાદા તથા પતિવ્રતા ધર્મ જાણતી નથી માટેજ આપણા વૃદ્ધ મુનીઓએ તેમને કાષ્ઠપણ પ્રકારની છુટ નહીં આપતાં સાસરામાં રહે ત્યારે સાસરીઆંના અને પીયરમાં રહે ત્યારે પીયરીઆંના વડીલોના કબજામાં રહેવાનું પોતાના રચેલા અંધોમાં લખેલું છે. સ્ત્રીઓ કરતાં પુરૂષોની વધારે સંખ્યા ઉદ્યોગી, વિદ્વાન અને ધર્મજ્ઞ હોય છે, એવા પુરૂષો આવા છંદમાં પોતે પડતા નથી ને ખીજાઓને પડતા અટકાવે છે. જે પુરૂષો મુર્ખ (અભણ) નિરુદ્યોગી, (ધંધા રોજગાર વિનાના) વ્યસની, ચોર, નવરા, નફરો અને તત્સંગી એટલા પુરૂષો વ્યભિચારી થાય છે. હિંદુઓની તેમાં મુખ્યત્વે કરીને બ્રાહ્મણોની સ્ત્રીઓમાં પણ ધર્મનું કે નીતિનું જ્ઞાન ખીલકુલ હોતું નથી તેથી તેઓ દશ્વરના ભયથી છેક અજાણ હોય છે. સર્વવ્યાપક ઈશ્વર સર્વનો સાક્ષી છે એ વાત તેમના જાણવામાં આવી નથી. તેથી ધરના હરેક કામ કાજથી પરવારી ન-

વરી મધને આડોશીપાડોશીની પાંચ સાત બૈરીઓ બેગી થઈને એક બીજાના ધણીની અને બીજી કુથલીઓ કરેછે. વગેરે કુસંગના દોષથી સારી હોય તે પણ નહારી ચાલ વાળી થાયછે, નાની છોડીઓને ગ્રીયોમાં અને લગ્ન પ્રસંગમાં ફટાંણું ગીતો ગાવાના રીવાજથી તેના દુર્ગુણની છાપ તેમના હૃદયમાં નાનપણથી પડેછે એટલે મોટપણે તેવાં કર્મ કરતાં શર્માતી નથી. હુંધારધું કે હાલના સમયમાં દેશકાળ અને રહી જોતાં સત્ય, શીળ, અને પતિવ્રતા ધર્મ પાળનારી સતી સ્ત્રીઓ સોએ અથવા હજારે એક નીકળે તો તેમનું મોટું ભાગ્ય સમજવું. જ્યાંસુધી માણસને પોતાનું મન સ્થીર તથા સ્વાધીન નથી, ત્યાંસુધી તે પોતાની પાંચ કમંદ્રીયો તથા પાંચ જ્ઞાનેદ્રીયોને વશ રાખી શકતું નથી, જેના મનના કમળમાંદ્રીયો રહેલી નથી તેનું જીવતર ફોગટ ગયું સમજવું. શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતામાં કહ્યું છે કે—

મનઽવમનુષ્યાણાં, કારણંવંધમોક્ષયોઃ॥

માણસમાત્રને બંધનમાં પડવાનું, અને મોક્ષ પામવાનું સાધન પોતાનું મનછે. જેનું મન સત્ય, શીળ, સદાચાર, ને ધર્મમાં પરોવાયું નથી, જે માત્વિક અને દૈવી પ્રકૃતીના મનવાળા નથી, જે ધર્મ, અર્થ, કામને મોક્ષ એ ચાર પદાર્થથી અજાણ છે તેનો જન્મ નિરર્થક જાણવો. હીતોપદેશમાં કહ્યુંછે કે—

ધર્મોર્થકામ મોક્ષાણાં, યસ્યૈકોપિનવિચ્ચતે॥

અજાગલસ્તનસ્યેવ, તસ્યજન્મનિરર્થકમ્॥

અર્થ—આ સંસારમાં મનુષ્યદેહ પામીને જે ધર્મ, અર્થ, કા-

મને મોક્ષ એ ચાર પદાર્થને જાણતો નથી, તેનો જન્મ બકરીના ગળા આગળના આંચળના જેવો નિરર્થક જાણવો.

ધર્મ—આ સંસારમાં સત્ય અને નીતિથી વર્તવું અને ઈશ્વરને ઓળખવા તેનું નામ ધર્મ.

અર્થ—દ્રવ્ય કેવી રીતે પેદા કરવું. અને તેનો યથાધીત શી રીતે ઉપયોગ કરવો. તેનું નામ અર્થ.

કામ—ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહીને સંસાર વ્યવહાર કેમ ચલાવવો, તેનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન તેનું નામ કામ.

મોક્ષ—આ સંસારમાં મનુષ્યાવતાર પામીને ઇશ્વરપદને પામવાનું સાધન એટલે જન્મ, મૃત્યુ, જરા, વ્યાધીનો બચ ટાળવાનું સાધન સંપાદન કરવું તેનું નામ મોક્ષ.

આ ચાર પદાર્થ મેળવવાનું જ્ઞાન જેનામાં નથી તે માણસ છતાં પણ જેવા જાણવાં. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—

અહારનિદ્રાભયમૈથુનંચ, સામાન્યમેતત્પશુભિર્નરાણાં॥
ધર્મોઽધિકોવામધિકોવિશેષો, ધર્મેનહિનાપશુભિઃ સમાનાઃ॥

અર્થ—અહાર-ખાવું પીવું, નિદ્રા-ઊંઘ, ભય-ખીંટીક, મથુન સ્ત્રી પુરૂષનું ગમન, એ ચાર પદાર્થ માણસ, પશુ પક્ષ્યાદિ સર્વ જીવ માત્રને સામાન્યરીતે સ્વાભાવિક છે પરંતુ જે માણસને ધર્મનું જ્ઞાન હોયછે તેજ વિશેષે કરીને મોટા ગણાયછે, ધર્મહિન માણસોને પણ સમાન જાણવાં.

માણસનો ઉત્તમ અવતાર પામીને જે પુરૂષ એકપત્નીવ્રત પાળતો નથી અને સ્ત્રી એકપતિવ્રત પાળતી નથી, તેનાં આ લોકનાં

અને પરલોકના જાને સાધનો જગડે છે. આ લોકમાં તેમની નીંદા થાય છે, કોઈ સારાં અને સમજી માણસો તેમની સોજત કરતું નથી, અને આત્મરત્નની હાની થાય છે. અને છેવટે મુવા પછી તેની અધોગતી થાય છે.

નાગર, ક્ષત્રી અને ખીજી કેટલીક નાતોના સમજી માણસોએ પોતાની નાતમાં એવો ધારો કરેલો છે કે એક સ્ત્રી હયાત છતાં કોઈ પુરૂષ ખીજી સ્ત્રી પરણવી નહીં, કદાપી કોઈ આ નિયમનું ઉલ્લંઘન કરીને એ ખાયડીઓ પરણશે તો તે નાતનો ગુનેગાર થશે, અને તેને નાત બારે શીક્ષા કરશે. એ ઠરાવ મુજબ તે નાતોમાં કોઈ એક ઉપર ખીજી સ્ત્રી પરણતું નથી. અતીશય ધનવાન, મોટા અધીકાર વાળો સંતાન વિનાનો હોય, અથવા તેની સ્ત્રી ઘર સંસાર ચલાવવાને અયોગ્ય હોય તોપણ તેનાથી ખીજી સ્ત્રી પરણી શકાતી નથી. આ નિયમ તેમનામાં ઘણા વરસથી ચાલ્યા કરે છે. કોઈ વખત તે ખાખતની તકરાર તેમનામાં પડતી નથી. પરંતુ જે નાતોમાં (તેમાં વિશેષ કરીને અમદાવાદ અને સિદ્ધપુરના ઔદિવ્યપ્રાહ્મણોમાં) એક ઉપર ખીજી અને ખીજી ઉપર ત્રીજી, ચોથી પરણવાનો ચાલ પડી ગયો છે, તે નાતના આગેવાન શેઠીઆ પટેલો કે નાતના પંચોએ પોતાની નાતમાં થતા અધર્મ અને અનર્થનો અટકાવ કરવા સાથે એક ઉપર ખીજી ઘેરી આ નાતના કોઈ પુરૂષે પરણવી નહીં એવો ઠરાવ કરવો જોઈએ. ત્રીશ વરસની સ્ત્રીની ઉંમર થયા બાદ કાંઈ અપવાદ, અથવા કારણ હોયતો નાતની રજા લેખને તથા પ્રથમની સ્ત્રીનું બરણ પોષણ તેના જીવતા સુધી કરવાની કમ્બલત આપીને ખીજીવાર લગ્ન કરવું. જે સખસ આ ધારાથી વિરૂધ ખીજીવાર પરણશે તેને નાતની તરફથી

મારે શિક્ષા કરવામાં આવશે. અને એ ધારો ચલાવનારા પાંચ સાદરા વૃદ્ધ, અનુભવી, પ્રમાણિક, અને ન્યાયી તથા નિષ્પક્ષપાતી હોના જોઈએ. પરંતુ “ બેટા કાંહેકે ખાવા કહેવે ” એવું નસીબ ક્યાંથી લાવે કે “ મીઠાંકે પાકમે જીતીયાં ” નાતના આગેવાનોજ બધે ત્રણ ત્રણ પગેલા હોય ને તેમના છોકરાઓને પણ પરણાવ્યા હોય કે પરણવાના હોય તો પછી સાધારણ માણસનો કોણ ભાવ પુછનાર છે? મારા સાંભળવામાં આવ્યું છે કે થોડાં વરસ ઉપર અમદાવાદની આદિત્ય સદસ્ય આઠ્ઠાળની નાતના એવા બે ત્રણ પુરૂષો છઠ્ઠ સાત સાત પટરાણીઓ પરણ્યા હતા, પરણ્યા પછી એક બે વરસ રાખીને તેમને પીયર પાછી વીદાય કરી દેતા હતા કેમકે તેમના ઘરમાં હાંદલા ફૂંતી કરતાં હતાં. અનંપાળી ને આબરવિના બીજી સર્વસ્વ તેમની પાસે હતું. આવી રીતનાં અગળાઓ ઉપર દુઃખ પડે છે માટે નાતના સમજી આગેવાનો આગળથી એતીને પોતાની નાતને સાડ સારા ધારા કે કાયદા કરશેનો સાદું, નહીંતો પછી બાળલગ્ન-રાહાવટને સાડ મરકારે ચાલતા વરસમાં જે કાયદામાં ફેરફાર કર્યો તેમ આ બાબત પણ કરશે તો પછી તમારો ઇલાજ કાંઈ ચાલશે નહીં. આ બાબતમાં નાતના સાધારણ લોકો એવો ધારો કરવાને ખુશી છે પરંતુ જેમના પાંચસે અને સાતસે રૂપીઆ ઉપજે છે તેઓ આડા પડે છે, તેમના નામની તેમની દીકરીઓ તથા સ્ત્રીઓ પોકા પાડીને રડે છે તોપણ મિથ્યા કુળાભિમાનને લીધે તેમનો પોકાર તેઓ સાંભળતા નથી. અંગ્રેજી રાજ્યની ધારા બાંધનારી સભાતો આ બાબતની કલમ કાયદામાં દાખલ કરવાને ચુકી નથી.

હિંદુસ્તાનના ફોજદારી કાયદા સન ૧૮૬૯ ના ૪૫ મા આક-
ટની ૪૯૪ મી કલમમાં લખેછે કે “ જોનો વર અથવા જોની વહુ
હયાત હોય તે જો પરણે અને તે એવી રીતે કે તે વર અથવા
વહુની હયાતીમાં થવાનાં સંબંધથી તે લગ્ન થએલું રદ ગણાય” તો
તેને સાત વરસની મુદત ‘સુધીની એ માંની ગમે તે પ્રકારની કેદની
શિક્ષા કરવામાં આવશે. અને વળી તે દંડને પણ લાયક થશે.”

ઉપરના કાયદાની કલમ ૪૯૪ મી એક સ્ત્રી હયાત છતાં બીજી
પરણે તો હિંદુ લોકોના રીવાજ પ્રમાણે તેમને શિક્ષા થઈ શકતી
નથી. કારણ કે પુરૂષ એક સ્ત્રીની હયાતીમાં બીજી વાર પરણે તો
તેથી તેની પ્રથમની સ્ત્રીનું અથવા બીજીવારની સ્ત્રીનું લગ્ન થએલું
શાસ્ત્ર પ્રમાણે રદ ગણાતું નથી. માટે તેના ભરણપોષણનો સરકાર
બંદોબસ્ત કરી આપે છે. વર હયાત છતાં વહુથી બીજી વાર બ્રાહ્મણ
વાણીયાની નાતમાં પરણાતું નથી ને કદાપી બીજો ધણી કરેછે તો પછી
તેનો તેની નાતના અથવા બીજા ઉંચ વંશના લોકો તેની સાથેનો સંબંધો
લોકીક વ્યવહાર તજ દેછે. કોઈ સરકારમાં ફરીઆદી કરવા જતું નથી,
કારણકે તે વટલેલી ગણાય છે તેથી તેને પણ શિક્ષા થઈ શકતી
નથી. માટે એ કલમમાં જેમ રાહવટના કાયદામાં ૧૦ વરસ કાઢી
માંબી ૧૨ વરસનો ઠરાવ કર્યો તેમ આ ૪૯૪ મી કલમમાંથી “અ-
ને તે એવી રીતે કે તે વર અથવા વહુની હયાતી થવાના સંબંધથી
તે લગ્ન થએલું રદ ગણાય તો” એટલું વાક્ય કાઢી નાખીને સુધારે
તો એક સ્ત્રી હયાત છતાં બીજી વાર પરણનારનો અટકાવ થાય,
અને સંસાર સુધારો સેહેજ થઈ શકે, નહીં તો સુખ શાંતીની આ-
શા રાખશે નહીં.

સરકારના કાયદા કરતાં નાતનો કાયદો વિશેષ બળવાન ગણાય છે અને તે ઝટ અમલમાં આવે છે માટે સરકારે તેમાં હાથ ધાલ્યા પેહેલાં બ્રાહ્મણોન પોતે પોતાની નાતને સાર એવો ધારો કે કાયદો ઘડી કહાડે અને તેને ચલાવવા સાર પોતાની નાતના ઉપર લખ્યા પ્રમાણે પંચો નીમેતો પોતાની અબળા બેન દીકરીઓનાં દુખ નીવારણ થાય.

ઉપસંહાર.

શ્રુતિ, સ્મૃતિ અને પુરાણાદિક શાસ્ત્રકારોએ અથવા આપણા વૃદ્ધ ઋષિ મુનીઓએ પોતાના રચેલા અનેક ગ્રંથોમાં પુરૂષને એક પત્નીવ્રત અને સ્ત્રીને એક પતિવ્રત પાળવાનું અને તે વ્રત પાળનારની મોક્ષગતિ થવાનું ઠેકાણે ઠેકાણે લખેલું છે, એક પત્નીવ્રત પાળવા સારૂ જ રામચંદ્રજીએ અવતાર ધારણ કર્યો હતો એ વાંચનાર ગૃહસ્થોની જાણ બાહ્ય નથી. આ બાબતનાં શાસ્ત્રોનાં પ્રમાણ લખું તો પાર આવે તેમ નથી માટે પુસ્તક મોટું થઈ જવાના બચથી સાર માત્ર લીધો છે.

કુટલાક શાસ્ત્રોમાં કોક ઠેકાણે કવચિત બે અને તેથી અધિક સ્ત્રીઓ કરનારા ઋષિઓ હતા એવું લખેલું હશે તો તે ગૌણ પક્ષ ગણાય, પરંતુ સઘળા શાસ્ત્રોમાં એક પત્નીવ્રત પાળનારને શ્રેષ્ઠ માનેલ છે એમાં તો કાંઈ સંદેહ નથી. જેવી રીતે એક સ્ત્રીને બે, ત્રણ પાંચ સાત પતિ કર્યાનો લેખ કોઈ કોઈ ઠેકાણેથી નીકળે છે તેવો જ એક પુરૂષને અધિક સ્ત્રીઓ કરવાનો નીકળે તેમાં નવાઈ નથી કેહેવત છે કે “બહુ રત્નાવસુંધરા” શ્રીમદ્ ભાગવતના ૧૧ મારકંદના ૮ મા અધ્યાયના ૧૦ મા શ્લોકમાં વ્યાસ નારાયણે કહ્યું છે કે.

અણુભ્યશ્ચમહદ્ભ્યશ્ચ, શાસ્ત્રેભ્યઃકુશલોનરઃ ॥

સર્વતઃસારમાદદ્યાત, પુષ્પેભ્યઃશ્વષટ્પદઃ ॥

અર્થ—બ્રમર (બમરો) જેમ પુષ્પમાંથી રસ રૂપી સારમાત્ર મહણુ કરેછે તે પ્રમાણે જ્ઞાની મનુષ્યોએ નાનાં અને મોટાં શાસ્ત્રોમાંથી સાર મહણુ કરવો.

આ ઉપરથી સાદ્ સિદ્ધ થાય છે કે પુરૂષ એક સ્ત્રી વત અ-
ને સ્ત્રીએ એક પતિવત પાળવું એ સર્વોત્કર્ષ અથવા સર્વોત્તમ છે,
અને હાલના સમયમાં જે પુરૂષ એક સ્ત્રી હયાત છતાં વધારે સ્ત્રીઓ
કરે છે અને જે સ્ત્રી પોતાનો પતિ હયાત છતાં બીજો ધણી કરે છે
તે છેક અધમમાં અધમ જાણવાં.

નિતિ તથા ન્યાયની રીતે તપાસ કરશેતો, આપને વિદિત થશે
કે જે પુરૂષ એક સ્ત્રી હયાત છતાં વધારે સ્ત્રીઓ પરણે છે અથવા
સ્ત્રી પોતાના પ્રથમ પરણેલા વરને મુકીને બીજા ધણી કરેછે તેમને
કેટલાં સંકટ સહન કરવાં પડેછે તે જુઓ—પૈસાની હાની, આત્મ
પ્રતિષ્ઠાની હાની, ખાવા પીવાની ખુવારી, ઘરના કામ કાજમાં કુરતા,
પ્રજા ઉપર અપ્રીતિ, સુખતો સ્વપ્નામાં પણ ન મળે, એક બીજાથી
અસંતોષી, અવિશ્વાસી અને અમર્યાદ, ઈર્ષ્યાદિ. વળી મયુખ
નામના ન્યાય શાસ્ત્રમાં લખ્યું છે કે

કેવલંશાસ્ત્રમુદ્વિશં, નકર્તવ્યોહિનિર્ણયઃ ॥

યુક્તિહિનેવિચારેતુ, ધર્મહાનિપ્રજાયતે ॥

અર્થ—કેવળ શાસ્ત્ર ઉપર આધાર રાખીને કોઈ પણ પ્રકારનો

નિર્ણય કરવો નહીં. નીતિ અને ન્યાયની યુક્તિથી વિચાર કરીને નીર્ણય કરવો. યુક્તિ વિનાના વિચારથી ધર્મની હાની થાય છે. તેજ પ્રમાણે નીતિ અને ન્યાયનો વિચાર ન કરતાં કેવળ કોઈક ઠેકાણે શાસ્ત્રમાં એ સ્ત્રીઓ અથવા અધિક સ્ત્રીઓ કોઈક પુરૂષે કર્યાનું લખ્યું હોય તો, શ્રેષ્ઠ પક્ષ છોડીને ગૌણ (હલકા) પક્ષને વળગી પડવાથી ધર્મની હાની થાય છે, નીતિ અને ન્યાય બગડે છે, અને લોકો દુઃખી થાય છે, માટે એક પત્નીવ્રત પાળવું એ સર્વોત્તમ છે. સંસાર સુખને સાર મન્યાદિ રૂપિઓએ નીતિનાં વચનો કહ્યાં છે, તે ધ્યાનમાં રાખવા સરખાં છે.

સંતુષ્ટોભાર્યાયાભર્તા, ભર્તાભાર્યાતથૈવચ ॥

યસ્મિન્નેવકુલેનિત્યં, કલ્યાણંતત્રૈવધૂવં ॥

જે કુળમાં ધણી ધણીયાણી એક બીજાથી સંતુષ્ટ છે તે કુળમાં નીત્ય નિશ્ચળ કલ્યાણ રહે છે.

ગૃહસ્થઃપાલયેતદારાન્, વિદ્યામભ્યા સયેતસુતાન ॥

ગોપયેતસ્વજનાનંધુ, નેષધર્મ સનાતન ॥

ગૃહસ્થ લોકોએ પોતાની સ્ત્રીનું પાલન પોષણ કરવું, પુત્રોને વિદ્યાભ્યાસ કરાવવો, અને સ્વજન તથા બંધુઓનું રક્ષણ કરવું, એ સનાતન ધર્મ છે.

યત્રનાર્યસ્તુપુજ્યંતે, રમંતેતત્રદેવતા ॥

યત્રૈતાસ્તુનપુજ્યંતે, સર્વાસ્તત્રાફલાક્રિયાઃ ॥

જે કુળમાં સ્ત્રીઓ સત્કારથી પ્રસન્ન રહે છે, તે કુળમાં વિદ્યાદિ દીવ્ય

ગુણ સદા નિવાસ કરેછે. અને જે કુળમાં સ્ત્રીઓ દુઃખી થાયછે, તે કુળના 'પુરુષોની સર્વ ક્રિયા નિષ્ફળ જાય છે. અર્થાત પુરુષે એકજ સ્ત્રીની સાથે લગ્ન કરવું અને તેની સાથે સદા પ્રીતી રાખવી, પરસ્ત્રી તથા વેશ્યાગમન કદી કરવું નહીં. એ પોતાની સ્ત્રીનો મોટા સત્કારછે.

શોચંતિજામયોયત્ર, વિનશ્ય સાસુ તત્કુલં ॥

નશોચંતિતુયત્રૈતા, વર્ધતેતદ્વિસર્વદા ॥

જે કુળમાં સ્ત્રીઓ પોતાના પતિના દુઃખથી શોકાતુર રહેછે, તે કુળનો જલદી નાશ થાયછે. અને જે કુળમાં સ્ત્રીઓ સદા પ્રસન્ન રહેછે, તે કુળ હમેશાં વધતુ જાયછે, અથવા કંચ કુળ ગણાયછે.

જામયોયાનીગેહાની, શંપંસપ્રતિપૂજિતા ॥

તાનિકૃત્યાહતાનીવ, વિનશ્યંતિસમંતતઃ ॥

જેઓની સ્ત્રીઓ પોતાના ધણીના દુઃખથી હાય હાય કૃત્યાદિ શબ્દોથી શાપ દેછે, તે ગૃહસ્થોનું કુટુંબ સર્વપ્રકારે નીચું પડીને જલદી નાશ પામેછે. જેમ કૃત્યા એટલે કોઈ ન કરવાની ક્રિયાઓથી કુળનો નાશ થાયછે, તેમ.

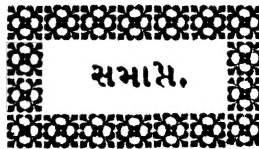
તસ્માદેતાઃસદાપુજ્યા, ભૂષણાચ્છાદનાશનૈઃ ॥

ભૂતિકાનૈર્તરૈર્નિત્યં, સત્કારેષૂત્સવેષુ ॥

એ માટે જે લોકો પોતાના કુટુંબની ચઢતી કળા થવાની ઇચ્છા રાખતા હોય તેમણે પોતાની સ્ત્રીઓનો વસ્ત્રાભૂષણ અને અન્નાદિ પદાર્થોથી સદા સત્કાર કરવો અને આનંદમાં રાખવી દુઃખી થવા દેવી

હે આર્ય ભૂદેવો ! આનિબંધમાં લખેલાં શાસ્ત્ર, નીતિ અને ન્યાયનાં વચનો સમજીને પોતાની તથા પોતાના કુટુંબની ઉન્નતિ થવાં સારૂ તમારામાંથી કોઈએ એક સ્ત્રી હયાત છતાં બીજી પરણવાની ઈચ્છા કરવી નહીં અને જે કરતા હોય તેમને ઉપરની સઘળી હકીકતથી માહિતગાર કરીને અટકાવવા. જેથી તમારૂં તથા તેમનું આ લોકને વિશે કલ્યાણ થશે ને પરલોકમાં મુક્તી મળશે. તથાસ્તુ, તથાસ્તુ, સત્યમેવજયોસ્તુ. શ્રીજગદીશ્વરપ્રસન્નોસ્તુ॥

ફરીથી એકવાર, બેવાર, અને ત્રીજીવાર વાંચી આ નિબંધમાં લખેલી બાબત પોતાના તથા પરના લાભની છે કે અમસ્તી કપોળ કથા છે. તેનો પોતાના દીલ સાથે ખુબ જોડો વિચાર કરવો, પછી બ્યાજબી લાગેતો આ પુસ્તકનો તન, મન અને ધનથી મદદ કરીને, પ્રસ્તાર કરવો એવી મારી સર્વ આર્ય બંધુઓને પ્રાર્થના છે.

આ પુસ્તક સઘળું છપાઈ રહ્યા પછી તપાસ કરતાં સંસ્કૃત અને ગુજરાતીની જોડણીમાં કેટલીક ભૂલો રહી ગયેલી માલમ પડે છે, તે વાંચનાર ગૃહસ્થો રેહેમનીધાથી સુધારી લેવા દરગુજર કરશેજી.

૫ શા. મનસુખલાલ મૂલચંદ વકીલ.
 ૧૨ પરચુરણ દવે. હગનલાલની મારફત.
 ૫ દવે. ભોગીલાલ કરજીશંકર વકીલ.
 ૫૦ વ્યાસ. ઈશ્વરલાલ દેવશંકર વકીલ.
 ૭૦ શુક્લ. જીવણલાલ મોહનલાલ ખી. એ.

”
 ”
 ધોળકા. “
 વીરમગામ.
 વીરમગામ.

ઝાહિર ખખર.

“સાદિક શ્રી સ્થલ પ્રકાશ” એનું મૂળ પુસ્તક સંસ્કૃતમાં ૭૧ અધ્યાયનું (આશરે ૪૦૦૦) શ્લોક) છે તેની નકલ કરાવીને તપાસ કરાતાં તેમાં ઘણું અશુદ્ધ માલમ પડ્યું. ખીજી પ્રતોનો તપાસ કરાવતાં કોઈ દેકાણે તેનો પત્તો જડ્યો નહીં તેથી તેજ પ્રતને રા. બા. બેહેચરદાસ અંબાદાસની સંસ્કૃતશાળાના અધ્યાપક શાસ્ત્રી અમૃતરામ પાસે શોધાવીને તેનો ગુજરાતીમાં શુદ્ધ રીતે તરજુમો કરાવ્યો છે. તે મૂળ સાથે થોડા દિવસમાં છપાવીને બાહાર પાડવાના આવશે તેનું ખીજુ નામ **ઉદીચ્ય પ્રકાશ**” છે.

આ પુસ્તકનું કદ આશરે સુપરરોયલનાં ૮ પેજ ૬૦૦) પૃષ્ઠનું થશે, તેના ૧ થી ૨૭ અધ્યાય સુધી સિદ્ધપુર અને તેનાં ત્રીયો દેવો, સરસ્વતીનદી વગેરેનું વર્ણન લખેલું છે ૨૮ થી ૪૧ સુધી મૂળરાગની ઉત્પત્તિ અને બ્રાહ્મણોના કુળગોત્રાદીનું વર્ણન આવે છે. તે દરેક અધ્યાયનો સાર નીચે લખ્યા પ્રમાણે છે.

આ પુસ્તક દરેક દિનને ઘણું લાભદાયક છે તેમાં વિશેષે કરીને સિદ્ધપુરના બ્રાહ્મણોને તો ઘણુંજ ઉપયોગી છે. આવું મોટું પુસ્તક ૨૫) રૂપીઆ ખર્ચતાં પણ મળી શકે તેમ નથી તે ગરીબ અને તવંગર સરવને લેવાને સેહેલુ પડે માટે તેની કીમત ઘણીજ થોડી એટલે પ્રથમથી બ્રાહ્મક થનાર પાસેથી ૩.૭) લેવામાં આવશે અને જેટલા બ્રાહ્મક થશે તેટલાંજ પુસ્તકો છપાવવાનો વિચાર છે.

તેમ છતાં કદાપી થોડાં પુસ્તક વધશે તો દરેક પ્રતના રૂ.૫) રોકડા લેધને આપવામાં આવશે પરગામવાળાને ટપાલ ખરચ જુદુ પડશે માટે પ્રથમથી ગ્રાહક થનાર ગૃહસ્થોએ જેમ બને તેમ તાકીદથી 'પોતાનું' નામ ઠામ ઠેકાણું અને કેટલી પ્રતો રાખવી છે તે લખી મોકલવું.

અધ્યાયનો અનુક્રમ.

૧ પુરાણસાર સંગૃહ અને મહીમા. ૨ શ્રીસ્થલોત્પત્તી ૩ શ્રી સ્થળ નગરોત્પત્તી. ૪ સરસ્વતી માહાત્મ્ય. ૫ માધવ પ્રદક્ષણા મહીમા. ૬ માધવ પુજા વિધી. ૭ વડવાનલોત્પત્તી. ૮ સરસ્વતી આગમન કારણ. ૯ વૃકમૂલીકા માહાત્મ. ૧૦ માહાલય તીર્થ માહાત્મ. ૧૧ પીંડ તારણ માહાત્મ. ૧૨ નર તીર્થ માહાત્મ. ૧૩ અશ્વત્થી માહાત્મ. ૧૪ મહોદય તીર્થ માહાત્મ. ૧૫ એકદ્વાર તીર્થ માહાત્મ. ૧૬ શુદ્ધતીર્થ, બીડુસર, કપીલોત્પત્તી. ૧૭ અષ્ટતીર્થાદીનીચયાત્રા. ૧૮ વટેશ્વર માહાત્મ. ૧૯ સંગમેશ્વર માહાત્મ. ૨૦ કૃતયુગેશ માહાત્મ. ૨૧ સોમેશ્વરોત્પત્તી. ૨૨ કેદારેશ્વર માહાત્મ. ૨૩ અલક્ષ ગણેશ માહાત્મ. ૨૪ સુર્ય કુંડસ્નાન અને સૂર્યપુજન. ૨૫ ચાતુર માસાદી માહાત્મ. ૨૬ માત્ર વૈશાખમાં સ્નાન મહીમા. ૨૭ યાત્રા વીધી સમાપ્ત. ૨૮ મૂળરાજની ઉત્પત્તી. ૨૯ દ્વિજ પ્રપંસા. ૩૦ બ્રાહ્મણા કર્ણ. ૩૧ આભરણ દાન. ૩૨ એકવીશ પદ પ્રદાન વીધી. ૩૩ સિદ્ધપુર (સિહોર) મહીમા. ૩૪ સિદ્ધપુર પ્રદાન વંતર આમદાન. ૩૫ એજન. ૩૬ સિંહપુર પ્રદાન નંતરઆમદાન. ૩૭ ટોલક માહાત્મ. ૩૮ ઉદિન્ય પ્રવર કુલ નિરૂપણ. ૩૯ વર્ણસંકર કથન. ૪૦ એજન. ૪૧ ગ્રંથકર્તાના સ્વકુળનું વર્ણન.

મેહુતાળ. પ્રાણગોવિંદ રાજરામ ઠાકર.

દાકતર. જગંનાથ કેશવરામ લાહ.

